

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเรื่องการก่อรูปขององค์กรภาคประชาชนในจังหวัดตราดนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรภาคประชาชน

แนวคิดเกี่ยวกับการก่อรูปขององค์กรภาคประชาชน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดในงานวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรภาคประชาชน

1. ความหมายขององค์กรภาคประชาชน

ภาคประชาชนในสังคมไทยในทางวิชาการได้จำกัดความไว้ว่าหมายถึงกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนอื่นไม่ได้เป็นผู้ควบคุมกลไกของภาครัฐและมิได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ภาคประชาชนเป็นภาคส่วนหลักที่อยู่ในสังคมไทย ได้แก่ ชนชั้นชาวนา ชาวไร่ ชนชั้นกรรมกร และชนชั้นกลางที่ไม่ได้ผูกพันกับผลประโยชน์ทางอำนาจและผลประโยชน์ในภาครัฐและไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตในภาคธุรกิจเอกชน เป็นกลุ่มคนที่มีความหลากหลายแต่เป็นผู้ไร้อำนาจในสังคม (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2533, หน้า 53; เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2547, หน้า 1-18)

ภาคประชาชนจึงประกอบไปด้วยเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานที่อยู่ในเมืองและชนบท กลุ่มชนชั้นกลางและคนหนุ่มสาวที่อยู่ในเมืองหลวง ประชาชนระดับรากหญ้าในเมือง นิสิต นักศึกษา ปัญญาชนที่อยู่นอกเหนือจากภาครัฐและกลไกของรัฐ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานอยู่นอกเหนือระบบราชการและลงไปทำงานพัฒนากับชาวบ้านโดยปราศจากการแสวงหาผลกำไร (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2533)

กล่าวโดยสรุปแล้วภาคประชาชนหมายถึงกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของภาครัฐ และไม่ทำงานในลักษณะเพื่อหวังผลกำไรส่วนเกินจำนวนมากเหมือนภาคธุรกิจเอกชน องค์กรภาคประชาชนจึงเป็นการรวมกลุ่มในส่วนของภาคประชาชนในอดีตที่เป็นภาคส่วนที่ถูกละเลยจากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในเรื่องของสาธารณะ จึงทำให้ต้องมีการก่อรูปกลุ่มเป็นองค์กรภาคประชาชนขึ้นมาเพื่อทำงานพัฒนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความเป็นอยู่ สังคมและวัฒนธรรมของประชาชน จึงทำให้เกิดองค์กรภาคประชาชนเพื่อตอบสนองการพัฒนาที่มีผลต่อภาคประชาชนโดยตรง

จากที่กล่าวมาองค์กรภาคประชาชนจึงหมายถึง กลุ่ม หรือชมรม หรือสหกรณ์ ที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม โดยมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นจากการที่ได้ทำงานกระบวนการร่วมกัน โดยองค์กรชุมชนนั้นเป็นองค์กรที่ชาวบ้านก่อตั้งขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน (ประเวศ วะสี, 2532, หน้า 71-72)

ธงชัย สถาปนาชาติ (2542, หน้า 15-16) ได้กล่าวถึงองค์กรประชาชนว่าหมายถึง องค์กรที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศหรือระดับโลก โดยใช้พลังประชาชนที่รวมตัวกันอย่างหลวม สมาชิกรู้จักกันโดยอาศัยสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายบางอย่าง องค์กรที่เป็นแกนจะทำงานในลักษณะเป็นผู้ปลุกกระแสมหรือเป็นผู้ให้ข่าวสารข้อมูล

กล่าวโดยสรุปแล้วองค์กรภาคประชาชนนั้นหมายถึงการรวมตัวของประชาชนในการรวมกลุ่มทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม โดยการรวมกลุ่มจะต้องเป็นไปในลักษณะของการตัดสินใจปัญหาร่วมกันในการทำงาน ลงมือปฏิบัติร่วมกัน และรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน นอกจากนี้แล้วองค์กรภาคประชาชนต้องมีความเป็นอิสระจากภาครัฐและไม่ได้ทำงานเพื่อหวังผลกำไรเหมือนกับภาคธุรกิจเอกชน องค์กรภาคประชาชนจะมีลักษณะที่สำคัญ 6 ประการดังต่อไปนี้ คือ (สิน สือสงวน, 2530 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 388)

1.1 สามารถบอกผลประโยชน์ แก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของสมาชิกได้ และมีกระจายอำนาจอย่างเสมอภาค เนื่องจากการทำงานขององค์กรภาคประชาชนมีความแตกต่างจากองค์กรภาครัฐที่ทำงานแบบลักษณะออกคำสั่งทำตามรายงานของตนเอง องค์กรภาคประชาชน

เป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในการทำงานที่เป็นความสนใจร่วมกันดังนั้นการทำงานจึงเป็นการทำงานที่แสดงออกได้ถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน มีการแก้ไขปัญหาให้ตรงความต้องการของสมาชิก และมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันอีกด้วย

1.2 ประชาชนมีส่วนร่วม (Participation) ในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีจิตสำนึกร่วมกัน ซึ่งในส่วนนี้ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้องค์กรภาคประชาชนมีความแตกต่างจากองค์กรภาคส่วนอื่น เนื่องจากภาคประชาชนเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มประชาชนขึ้นมาทำงานเพื่อแก้ไขปัญหา ดังนั้นจึงได้มีการดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำงานขององค์กร หรือ การลงไปทำกิจกรรมกับประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ

1.3 องค์กรมีผู้นำที่ดี สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม ผู้นำเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการทำงานขององค์กรภาคประชาชนเนื่องจากผู้นำ นั้น เปรียบเสมือนตัวริเริ่มในการทำกิจกรรมที่จะต้องดึงความสามารถของสมาชิกแต่ละคนในองค์กรมาใช้ในการทำงานและเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับองค์กรภายนอกอีกด้วย ดังนั้นลักษณะของผู้นำที่ดีควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (จินตนา บุญสง่า, 2543, หน้า 36)

มีความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่องค์กรนั้นต้องการ

ผู้นำนั้นต้องมีผู้ตาม ซึ่งได้แก่สมาชิกในองค์กร

ต้องมีสถานการณ์ที่จะใช้ความรู้ในการทำงานในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้นำต้องมีความสามารถที่จะใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม

1.4 องค์กรมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก มีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายที่สอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถในการชุมชน

1.5 องค์กรสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ภายในชุมชนและสภาพแวดล้อมพื้นฐานขององค์กร ให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ได้

1.6 องค์กรมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดหมาย รักษาความมั่นคงและพัฒนาองค์กรให้เจริญต่อไปได้

องค์กรภาคประชาชนจึงเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นมาโดยไม่แสวงผลกำไร เป็นการรวมตัวกันของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหา โดยมีประชาชนนั้นมีส่วนร่วมและมีจิตสำนึกร่วมกัน

สมาชิกในกลุ่มองค์กรภาคประชาชนมีความเสมอภาคในการมีส่วนร่วมเสนอแนะ แก้ปัญหา และหาทางออกในการทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องพึ่งพาจากองค์กรภายนอก มีอิสระต่อการตัดสินใจในการทำงานของตนเอง สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

โดยในการจัดตั้งองค์กรภาคประชาชนจะต้องแสวงหาผู้นำ และรวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นกลุ่มผู้นำ เพื่อเป็นตัวแทนในการระดมความคิด และการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จนกระทั่งจัดตั้งกลุ่มเป็นองค์กรภาคประชาชนในที่สุด เพื่อใช้เป็นที่ปฏิบัติระดมความคิดเห็น การตัดสินใจร่วมกัน (ยุวัฒน์ วุฒิมณี, 2534, หน้า 67-68)

องค์กรภาคประชาชนจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของประชาชนในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการนำเสนอ นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนเองกับทางรัฐบาล หรือเข้าไปต่อรองผลประโยชน์กับภาครัฐเพื่อเรียกร้องสิทธิประโยชน์ที่จะตอบสนองต่อชุมชนของตนเองในการจัดการกับปัญหาในชุมชน โดยนำปัญหาของชุมชนขึ้นไปนำเสนอเพื่อหาทางออกร่วมกับหน่วยงานมากกว่าการรอการความช่วยเหลือเช่นในอดีต

องค์กรภาคประชาชนที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายที่สำคัญกับรัฐบาลมีอยู่ 2 ส่วนด้วยกันคือ องค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ในส่วนของภาคชุมชนเป็นการก่อรูปขึ้นของประชาชนที่เป็นตัวแทนระดับรากหญ้าที่เกิดขึ้นในระดับหมู่บ้าน หรือระดับตำบล ในส่วนที่สองคือองค์กรประชาชนที่ก่อรูปขึ้นจากส่วนของภาคประชาสังคมซึ่ง อยู่ในส่วนของสมาคม มูลนิธิ และองค์กรพัฒนาเอกชน ในส่วนของภาคประชาสังคมนั้นกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุดในการนำเสนอ นโยบายในการเข้ามาทำงานผลักดันนโยบายคือกลุ่มขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ลงไปทำงานในรูปแบบของผู้นำการพัฒนาในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะเสนอประเภทขององค์กรภาคประชาชนบนฐานของบทบาทที่สามารถเข้าไปผลักดันนโยบายกับภาครัฐซึ่งมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน คือ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ก. องค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนเป็นองค์กรเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนเพื่อทำงานแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในชุมชนของตนเอง ซึ่งกลุ่มองค์กรชุมชนจะดึงคนในชุมชนมาร่วมกันทำงาน เป็นเครื่องมือของชุมชนที่ใช้ในการต่อรองกับภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน (พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน, 2551) มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถาบันที่ประสานเป้าหมาย

ทั้งในเรื่องของการปรับปรุงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ของกลุ่มประชาชนที่เสียเปรียบในสังคม พร้อมกับมีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการกำหนดวัตถุประสงค์ และในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องของความเป็นสาธารณะ องค์กรชุมชนจะรวมตัวกันในรูปแบบของสหกรณ์ หรืออาจเป็นรูปแบบอื่นตามแต่ความต้องการในการแก้ปัญหาและสภาพการณ์ในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2530, หน้า 2 - 21) องค์กรชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ได้ที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ (จารุวรรณ นันทพงษ์, 2548, หน้า 6; สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 3-9)

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกันเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะยึดเหนี่ยวตามทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ หมายถึงการมีทัศนคติต่อโลกต่อชุมชนร่วมกันในการทำงาน ซึ่งถือได้ว่าอุดมการณ์นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้กลุ่มองค์กรชุมชนนั้นสามารถรวมตัวกันได้อย่างมั่นคงได้ การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันหมายถึง ขึ้นความต้องการที่จะเข้าไปให้ถึงเป้าหมายที่กลุ่มที่จะทำนั้นเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีเป้าหมายเพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้ เพื่อให้ได้มาเพื่อการต่อรองทางเศรษฐกิจ (จารุวรรณ นันทพงษ์, 2548, หน้า 6; สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 3-9)

จากการเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนนั้นพบว่าวัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบขององค์กรชุมชนนั้นมีดังต่อไปนี้ (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, หน้า 43)

2. ระบุภาพรวมขององค์กรชุมชนว่าเป็นลักษณะเช่นใด เช่นกลุ่มหรือองค์กรมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้มีการออมทรัพย์ องค์กรชุมชนจะแสดงภาพเป็นสวัสดิการและการสร้างแหล่งทุนในหมู่บ้าน ที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการดำรงอยู่ขององค์กรชุมชน เพิ่มความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือองค์กรเดียวกัน และจงใจให้เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นแนวทางในการทำกิจกรรมหรือปฏิบัติงานของกลุ่มองค์กรชุมชน เป็นแนวทางในการวัดประเมินผลการทำงานขององค์กรชุมชนที่ชัดเจนแน่นอน จากวัตถุประสงค์ที่มีความชัดเจน

3. การมีประโยชน์ร่วมกัน ผู้นำถือได้ว่าเป็นผู้ที่กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชนเอาไว้ สมาชิกที่อยู่ในองค์กรชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การปฏิบัติ และการติดตาม

ประเมินผล ตลอดจนการได้รับสิทธิประโยชน์จากองค์กร (จารุวรรณ นันทพงษ์, 2548, หน้า 6; สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 3-9)

4. คนทำงาน คนเป็นส่วนประกอบขององค์กรชุมชนในการทำงานซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญเป็นอย่างมากซึ่งได้แก่ (สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 4-6)

ผู้นำซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชน หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีความสามารถและคิดถึงส่วนร่วมจะทำให้องค์กรชุมชนประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหมายเอาไว้ ผู้นำอาจมีหลายประเภทที่ผสมผสานอยู่ในคน ๆ เดียวกันโดยสามารถจัดผู้นำได้ดังต่อไปนี้ ผู้นำทางด้านศีลธรรม ผู้นำทางด้านความคิด ผู้นำทางด้านอาชีพ ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายของชาวบ้านได้ ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน

สมาชิก คือผู้ที่มาร่วมกันทำกิจกรรมทั้งการคิดการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลในการทำงาน ตลอดจนสมาชิกมีสิทธิจะได้รับผลประโยชน์จากองค์กร

ชาวบ้านทั่วไป หมายถึง บุคคลที่ไม่ได้อยู่ในองค์กรชุมชน แต่มีผลต่อการทำงานขององค์กร เป็นตัวชี้วัดการทำงานขององค์กรชุมชนในการทำงานว่าเกิดผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

5. มีระบบการบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องที่สำคัญในการชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงต้องอาศัยระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยระบบการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนนั้นควรมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 6-9)

มีการตัดสินใจร่วมกันทำงาน ในการทำงานขององค์กรชุมชน การตัดสินใจร่วมกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้องค์กรสามารถจะดำรงอยู่ได้ เนื่องจากการได้ตัดสินใจร่วมกันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกว่าสมาชิกทุกคนเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน

มีโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ที่จัดไว้เป็นแบบมาตรฐาน คือ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เลขานุการ และกรรมการฝ่ายอื่น ๆ ในการแบ่งหน้าที่กันทำงานตามตำแหน่งที่รับผิดชอบ แต่อย่างไรก็ตาม โครงสร้างที่กล่าวมาไม่จำเป็นที่จะเป็นการกำหนดที่แน่นอนตายตัว แต่ควรเป็นการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติงานจริง

สถานที่และอุปกรณ์ที่เป็นศูนย์กลางในการทำงานและประชุม การจัดกิจกรรม การเก็บวัสดุอุปกรณ์ขององค์กรชุมชน

มีกฎ กติกา เพื่อยึดถือเป็นหลักในการทำงานร่วมกัน เนื่องจากการรวมกลุ่มขององค์กรชุมชนในการทำงาน สมาชิกที่ทำงานมีพื้นฐานที่แตกต่างกันในการทำงานดังนั้นการมีกฎ กติการ่วมกันจึงเป็นสิ่งสำคัญ

มีการสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กรชุมชน การสื่อสารถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจและร่วมมือกันในการทำงาน ซึ่งในการสื่อสารมีหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การจัดประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การแจ้งข้อมูลข่าวสารในหอกระจายข่าว การประชุมแกนนำองค์กรและกระจายข้อมูลต่อ ในกลุ่มย่อย การใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างผู้นำและสมาชิกองค์กรในการบอกต่อและรับข่าวสาร

มีการควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการควบคุม ตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้รับรู้กันอย่างโปร่งใส โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการเงิน ถ้าอยู่ในมือหรือนักบัญชีหรือฝ่ายการเงินเพียงคนเดียว ย่อมทำให้เกิดการรั่วไหลของเงิน การควบคุมตรวจสอบกันและกันจะช่วยให้องค์กรป้องกันปัญหาได้อย่างดี

มีกิจกรรมที่จะส่งเสริมให้สมาชิกในองค์กรได้ทำงานร่วมกันในการพัฒนาและแก้ไข ปัญหาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง การทำกิจกรรมจะทำให้สมาชิกได้ลงมือปฏิบัติจริงซึ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนอาจจะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมหรือทางวัฒนธรรมก็ได้ (จารุวรรณ นันทพงษ์, 2548 หน้า 6; สัมพันธ์ เดชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 9)

6. มีงบประมาณในการทำงาน ซึ่งจะสามารถทำให้การทำงานขององค์กรชุมชน ดำเนินการไปได้เป็นอย่างดีจำเป็นต้องมีงบประมาณหมุนเวียนเพื่อทำงาน โดยงบประมาณอาจจะมาจากการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชนที่เป็นหน่วยงานภายนอกหรืออาจเป็นการระดมทุนในการทำงานจากสมาชิก องค์กรเองก็ได้ (จารุวรรณ นันทพงษ์, 2548, หน้า 6; สัมพันธ์ เดชะอธิก และคณะ, 2540, หน้า 9)

องค์กรชุมชนแบ่งได้ เป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้มีดังต่อไปนี้ (นลินี ดันธุนิษฐ์, 2540 อ้างถึงใน ปรีชาดิ วลัยเสถียร, 2552, หน้า 386)

องค์กรชุมชนที่รวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มสวัสดิการ

องค์กรชุมชนที่รวมกิจกรรมของหลาย ๆ หมู่บ้านเข้ามาเป็นกิจกรรมของหมู่บ้านหรือชุมชนเข้าด้วยกัน

องค์กรชุมชนที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อประสานกิจกรรมเหมือน ๆ กันในต่างหมู่บ้าน เป็นเครือข่ายกิจกรรมต่างหมู่บ้าน เช่น องค์กรเพื่อการพัฒนาอีสาน กลุ่มโอได๋น้อย

องค์กรชุมชนที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อต่อต้านนโยบายรัฐหรือผลประโยชน์ร่วมของชาวบ้านในหลาย ๆ หมู่บ้าน เช่น สัมชชาเกษตรกรรายย่อย เป็นต้น

ข. องค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชนหมายถึงองค์กรที่นิยามตนเองว่าเป็นองค์กรที่ไม่เอารัฐ (Non Governmental Organization) ดังนั้น จึงเป็นหน่วยงานที่ไม่ใช่ทั้งของราชการ และไม่ใช่ องค์กรภาคธุรกิจที่แสวงหาผลกำไร แต่ก่อตั้งโดยกลุ่มบุคคลที่มีความมุ่งมั่นทำงานเพื่อแก้ไขปัญหา ความเดือดร้อนของชาวบ้าน การแก้ไขปัญหาสังคม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประชาชน ผู้ทุกข์ยาก ซึ่งเป็นผลกระทบจากการพัฒนา (ชัชวาล ทองดีเลิศ, 2543, หน้า 18)

องค์กรพัฒนาเอกชนจึงเป็นองค์กรที่นิยามตนเองว่าเป็นองค์กรไม่เอารัฐ เป็น หน่วยงานที่สร้างขึ้นโดยเป็นอิสระจากภาครัฐ การทำงานที่ไม่แสวงหาผลกำไร ส่วนใหญ่แล้วเป็นการ ก่อตั้งโดยบุคคลที่ต้องการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน การแก้ปัญหาสังคม ซึ่งอาจจะ จัดตั้งในรูปแบบขององค์กรสาธารณะประโยชน์ เป็นสมาคม หรือมูลนิธิที่อยู่ในรูปแบบขององค์กร ที่เป็นทางการหรือจัดตั้งในรูปแบบของกลุ่มที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนเป็นทางการก็ได้

องค์กรพัฒนาเอกชนมีลักษณะของการทำงานแบบอาสาสมัคร ที่ไม่ได้หวังผลกำไร และไม่ผูกมัดกับระบบสังคมนิยมใด เป็นองค์กรที่ทำงานในหลายระดับทั้งในระดับพื้นที่ ระดับ ภูมิภาค หรือระดับโลก โดยลักษณะที่สำคัญดังนี้ (เอไอที เอ็นดีจีไอ, 2542, หน้า 13)

1. มีการรวมตัวกันโดยยึดหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง (Formally Constituted) อาทิ มีข้อบังคับ ข้อตกลง หรือกำหนดการ
2. ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภาครัฐ
3. มีการปกครองและบริหารกิจกรรมของตนเอง
4. ไม่แสวงหาผลกำไร
5. ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

6. ทำงานในลักษณะอาสาสมัคร ถึงแม้จะไม่ใช่ว่าหน้าที่ทั้งหมดขององค์กรก็ตาม จากลักษณะดังกล่าวเราสามารถแบ่งประเภทขององค์กรพัฒนาเอกชนตามลักษณะขององค์กรได้ 3 ลักษณะดังต่อไปนี้

1. การแบ่งประเภทตามลักษณะของผู้รับผลประโยชน์ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ประเภทดังต่อไปนี้ (เอไอที เอ็นดีจีโอ, 2542, หน้า 15)

1.1 องค์กรที่มีสมาชิกร่วมกันดำเนินงานและแบ่งผลประโยชน์ให้กับหมู่สมาชิก (Mutual Benefit)

1.2 องค์กรที่สมาชิกไม่ได้รับประโยชน์โดยตรง นอกจากเบี้ยประชุม หรือเงินเดือน ผู้รับผลประโยชน์คือกลุ่มเป้าหมายขององค์กร (Third Parties)

2. การแบ่งประเภทขององค์กรพัฒนาเอกชนตามงาน ซึ่งสามารถแบ่งได้ 4 ประเภทดังต่อไปนี้ (เอไอที เอ็นดีจีโอ, 2542, หน้า 15-16)

2.1 องค์กรบรรเทาทุกข์และประชาสงเคราะห์ (Relief and Welfare) เป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือโดยตรงกับกลุ่มโดยไม่เน้นการพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทนี้จะเน้นให้บริการคนยากจนที่อยู่ในชุมชนที่มีความเดือดร้อน ซึ่งส่วนมากจะเป็นการช่วยเหลือในด้านสาธารณสุข การให้บริการทางด้านสุขภาพ การให้บริการด้านการจัดหาน้ำดื่ม การสงเคราะห์เด็กยากจนและคนด้อยโอกาส คนชราที่ถูกทิ้ง หรือการให้บริการทางการศึกษาให้ประชาชนสามารถอ่านออกเขียนได้ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2548, หน้า 63)

2.2 องค์กรที่ทำงานพัฒนาเพื่อสนับสนุนให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชน (Small Scale Self Reliant Local Development) เป็นองค์กรที่ลงไปส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับประชาชนในชุมชนในด้าน เศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านในชุมชนที่ด้อยโอกาส การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการนำกลับมาใช้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน กิจกรรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทนี้ได้ลงไปส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ได้แก่ การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน การนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นต้น (อัมพร แก้วหนู, 2552 อ้างถึงใน พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2548, หน้า 63)

2.3 องค์การที่ทำงานเพื่อให้รูปแบบการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน (Sustainable Systems Development) องค์การประเภทนี้ไม่ได้มองไปที่ชุมชนขนาดเล็กเพียงไม่กี่แห่ง เพราะมีความตระหนักแล้วว่า การสร้างชุมชนให้แข็งแกร่งต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมการเมือง หรือนโยบายในระดับประเทศหรือระดับโลก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค

2.4 องค์การประชาชน (People's Movement) องค์การประเภทนี้มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศหรือระดับโลก โดยใช้พลังประชาชนที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ สมาชิกรู้จักกัน โดยอาศัยสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายบางอย่าง องค์การที่เป็นแกนจะทำงานในลักษณะเป็นผู้ปลุกกระดมหรือเป็นผู้ให้ข่าวสารข้อมูล

3. การแบ่งประเภทตามลักษณะของพื้นที่ปฏิบัติการ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้ (เอไอที เอ็นดีจีโอ, 2542, หน้า 16)

3.1 องค์การชุมชนที่มีพื้นที่ปฏิบัติการในชนบทหรือชุมชนเมืองเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เน้นการทำงานในพื้นที่เป็นระดับล่าง เช่น องค์การที่ลงไปทำงานในชนบทจะเป็นองค์กรที่ลงไปแก้ไขปัญหาในชุมชนหรือหมู่บ้านที่ยากไร้ ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานแก้ไขปัญหามืองได้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนที่แก้ไขปัญหาระบบการว่างงาน หรือชุมชนแออัดที่อยู่ในเมืองเป็นต้น

3.2 องค์การระดับชาติ องค์การประเภทนี้มีได้หมายความว่าพื้นที่ปฏิบัติการครอบคลุมทั้งประเทศ แต่การดำเนินงานมุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชาติมากกว่า ลักษณะขององค์กรพัฒนาเอกชนนี้มักเป็นองค์กรที่ทำงานโดยการนำประเด็นปัญหาระดับจุลภาคมาถกเถียงเพื่อหาทางแก้ไขในภาพรวมที่เป็นพลังร่วมในระดับชาติหรือระดับสากล ซึ่งบางครั้งองค์กรเหล่านี้จะเป็นองค์กรแม่ที่มีเครือข่ายขององค์กรในการทำงานช่วยเหลืออยู่ตามประเทศต่าง ๆ ด้วย

3.3 องค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างชาติ หมายถึงองค์กรที่มีพื้นที่ปฏิบัติการหลายประเทศ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยข้อตกลงระหว่างประเทศ เพื่อบรรลุจุดประสงค์และผลประโยชน์ร่วมกัน โดยที่องค์กรดังกล่าวต้องเป็นองค์กรที่ไม่ได้เกิดจากข้อตกลงของรัฐบาลและต้องเป็นองค์กรที่ไม่หวังผลกำไร เช่น มูลนิธิฟอร์ด มูลนิธิลอว์รีแฟลเลอร์ (ชยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2533, หน้า 45)

นอกจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในงานพัฒนาแล้วองค์กรพัฒนาเอกชนยังมีบทบาทดังต่อไปนี้ (ฮาร์ตัน และแอทมิท, ม.ป.ป. อ้างถึงใน อังคณา อาตะมียะนันท์, 2530, หน้า 9)

1. บทบาทในการปรับตัว (Adaptation) หมายถึงวิธีการที่จะทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม และการหาประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ เพื่อให้ได้ความรู้และความเข้าใจ และทรัพยากรอันจำเป็นแก่สังคม แล้วนำไปทำประโยชน์ให้กับสังคมทั้งสังคม การปรับตัวมีความสำคัญเนื่องจากสังคมประกอบด้วยหน่วยย่อยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และมีอิทธิพลต่อกัน ดังนั้นจึงเกิดความจำเป็นต่อการปรับตัวของหน่วยสังคมเข้าหากัน และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อให้เข้ากับสังคม
2. บทบาทที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) หมายถึงการระดมทรัพยากร และกำหนดทิศทางกิจกรรมของสังคมให้มุ่งไปทิศทางของเป้าหมาย
3. บทบาทในการบูรณาการ (Integration) หมายถึงการเชื่อมโยงและประสานกับหน่วยต่าง ๆ ในสังคมเพื่อความเป็นอันหนึ่งเดียวกันทางสังคม
4. บทบาทในการธำรงรักษาความเป็นองค์กร (Pattern Maintenance) หมายถึงรูปแบบที่ทำให้เกิดการรักษาระบบค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคม การอบรมขัดเกลาทางสังคม และการฝึกรอบรรมสมาชิกของสังคมแต่ละคนให้ปฏิบัติหน้าที่อันจำเป็นต่อสังคม การธำรงรักษาความเป็นองค์กรมีความสำคัญเพราะในสังคมย่อมมีหน่วยต่างที่มีความขัดแย้งกัน การขัดแย้งในแง่ของสมาชิกและบุคคล ตลอดจนในระบบย่อยทุกระบบ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแก้ไขปัญหาคงอยู่ของตนเองและสังคมส่วนรวม

องค์กรพัฒนาเอกชนมักจะเป็นองค์กรที่ลงไปทำงานในชนบทที่เป็นชาวบ้านผู้ยากไร้ ซึ่งการทำงานในชนบททำให้องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญ ดังต่อไปนี้ (อังคณา อาตะมียะนันท์, 2530, หน้า 10-11)

ช่วยชุมชนในการระบุ ถกเถียง เกี่ยวกับปัญหาในชุมชน
สร้างความมั่นใจให้กับชุมชนว่า ปัญหาต่าง ๆ จะหมดไปถ้าสมาชิกทุกคนได้ร่วมกัน
แก้ปัญหา

องค์กรพัฒนาเอกชนมีหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานในด้านต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน แม้กระทั่งชุมชนอื่น เพื่อจะนำความรู้และทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ และที่สำคัญ

อย่างมากคือ จะต้องติดต่อกับสื่อมวลชนเพราะจะช่วยให้กระจายปัญหาในวงกว้าง และผลักดันให้
แก้ปัญหา

องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถมีบทบาทในการดึงประชาชนจากระดับพื้นฐาน (Grass
Root) ของประเทศให้เข้าร่วมในงานของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การให้ข้อมูลที่เป็นจริง มีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนช่วยเสริมการดำเนินงาน และ
ประเมินผลของทางรัฐบาล

เนื่องจากมีอิสระและมีความคล่องตัวสูงกว่าราชการ จึงสามารถทดลองแนวความคิด
แปลก ๆ ใหม่ ๆ ในการพัฒนาได้ และหลังจากการทดลองก็สามารถชักชวน แนะนำเผยแพร่สู่ที่
ต่าง ๆ ได้

องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถจะระดมทรัพยากรส่วนอื่นมาใช้ในการพัฒนา นอกเหนือ
งบประมาณแผ่นดิน เช่น แหล่งเงินทุน ผู้เชี่ยวชาญจากแหล่งต่าง ๆ เพราะมีองค์กรระหว่างประเทศ
หลายองค์กรพอใจที่จะให้เงินช่วยเหลือแก่องค์กรพัฒนาเอกชนมากกว่าผ่านให้รัฐบาลเพราะ
ตระหนักดีว่าเงินจะถึงมือประชาชนมากกว่าทางรัฐบาล

การกระตุ้นให้ประชาชนเกิดการเคลื่อนไหวในการทำงาน การปลุกสำนึกให้กับ
ประชาชน เคลื่อนไหวเพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของตนเองได้

องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทในการทำโครงการที่อิสระไม่ต้องขึ้นอยู่กับคำสั่งของ
ทางราชการ ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดกับชุมชน

สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนในบริบทของสังคมไทยหมายถึง องค์กรที่เป็นอิสระจาก
ทางราชการ รวมตัวกันขึ้นมาตามกลุ่มวิชาชีพ กลุ่มศึกษา กลุ่มสนใจ หรือกลุ่มที่มีเป้าหมายร่วมกัน
เพื่อที่จะดำเนินบทบาทในการช่วยคลี่คลายปัญหาสังคม บริการสังคม พัฒนาสังคม รวมทั้งสร้าง
ความมั่นคงทางสังคม องค์กรพัฒนาเอกชนคือ มูลนิธิหรือชมรม รวมถึงกลุ่มคณะกรรมการหรือ
ชมรม ซึ่งอาจจะไม่ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิหรือสมาคมอย่างเป็นทางการ แต่มีบทบาทในการ
ทำงานพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (จตุรงค์ บุญยรัตนสุทร, 2542, หน้า 62)

องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ องค์กรที่
ดำเนินงานโดยการรวมตัวของผู้มีอุดมการณ์เดียวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือโครงการดำเนินงาน กับ

องค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดตั้งขึ้นตามกรอบของกฎหมายไทย ซึ่งสามารถอธิบายดังต่อไปนี้ (นันทวัฒน์
ปรมานนท์, 2541, หน้า 4)

1. องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดจากการรวมตัวของผู้มีอุดมการณ์เดียวกัน เป็นการ
รวมตัวของผู้ที่ต้องการทำงานพัฒนาโดยการรวมตัวนี้รวมกลุ่มกันขึ้นตามความสนใจของตน เช่น ผู้
ที่มีความสนใจเรื่องเกษตร ได้รวมตัวกันขึ้นใน โดยให้ความช่วยเหลือเกษตรกรด้วยวิธีการต่าง ๆ
ที่กลุ่มของตนเห็นว่าเป็นช่องทางในการทำงานที่จะทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นต้น
องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทที่ทำงานโดยการรวมตัวของคนทำงานที่มีความสนใจเดียวกันนี้มีหลาย
ด้านด้วยกัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเกษตรและการพัฒนาชนบท เป็นการรวมตัวกันของผู้ที่มี
ความสนใจในด้านการเกษตรและชนบท รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในการแก้ไขปัญหา
เกี่ยวกับการเกษตรและชนบท

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านชุมชนแออัด ได้แก่การรวมกลุ่มผู้ที่สนใจในการแก้ปัญหา
ความยากจนของชาวบ้าน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยากจน ปัญหาเด็กในชุมชนยากจนที่ไม่ได้
รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องและไม่ได้รับการศึกษา ปัญหาเรื่องการขาดแคลนอาหารของชุมชนแออัด
ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาคนจรจัด และปัญหาคนว่างงาน

องค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน เป็นการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กในด้าน
ต่าง ๆ เช่น เด็กขาดสารอาหาร ขาดวัคซีน การใช้แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก เด็กที่ถูกเลี้ยงในสภาพที่ไม่
เหมาะสม ถูกทารุณกดขี่ เด็กที่หนีออกจากบ้านเป็นเด็กจรจัด ดิฉันสุขภาพจิต ขาดบริการทางเพศ
รวมทั้งปัญหาเด็กยากจนในต่างจังหวัดที่ติดตามครอบครัวเข้ามาตั้งรกรากในเมืองหลวงและเป็นเด็ก
เร่ร่อนไม่ได้เรียนหนังสือ เป็นต้น

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชน เป็นการรวมกลุ่มกันขึ้นในการแก้ไขปัญหา
ด้านสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของประชาชนที่ถูกละเลยไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ รวมทั้งกรณี
นักโทษการเมืองที่ต้องสูญเสียอิสรภาพเนื่องจากมีความคิดเห็นทางการเมืองที่ไม่ตรงกับผู้นำ
ประเทศ

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านศาสนากับการพัฒนา ได้แก่การรวมตัวกันของผู้ที่นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาสังคม เช่น การจัดให้มีโรงพยาบาลเพื่อรักษาคนป่วยโดยหมอสอนศาสนาคริสต์

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี เป็นการรวมกลุ่มที่มีความสนใจแก่การช่วยเหลือสตรีที่ถูกกดขี่โดยสังคมและเพศชาย ทำให้มีความรู้สึกว่าคุณธรรมนั้นเป็นเสมือนเสียงส่วนน้อยของสังคม นอกจากนี้ยังทำงานเกี่ยวกับการลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวด้วย

องค์กรพัฒนาเอกชนที่แก้ไขปัญหาด้านโรคเอดส์ เป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่สนใจปัญหาเรื่องเอดส์ซึ่งผู้ติดเชื้อมักได้รับการรังเกียจจากสังคม ซึ่งการทำงานจะเป็นการรณรงค์เรื่องการป้องกัน การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ รวมถึงการพัฒนาบุคลากรที่จะเข้ามาทำงานแก้ไขปัญหาเรื่องเอดส์อีกด้วย

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมเป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นองค์กรที่ทำงานในเรื่องของการทำงานในเรื่อง ของปัญหา ดิน น้ำ ป่า ในชนบท และปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมืองทางด้านอากาศ แม่น้ำ ขยะ ที่เป็นปัญหาที่มีความสำคัญและเร่งด่วน

2. องค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดตั้งมาโดยกรอบของกฎหมาย จากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับชำระใหม่ พ.ศ.2535 มีบทบัญญัติว่าด้วยการรวมกลุ่มคนโดยไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะมุ่งหาผลประโยชน์ ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท คือ สมาคมและมูลนิธิ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

2.1 สมาคม ในการมาตรา 78 ถึงมาตรา 109 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยการจดทะเบียนเป็นสมาคม โดยในมาตรา 78 นั้นได้ให้ความหมายของสมาคมไว้ว่า หมายถึง การรวมกลุ่มของคนตั้งเป็นสมาคมเพื่อทำกิจใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกัน และมีใช่เป็นการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน

2.2 มูลนิธิ ในมาตรา 10 ถึงมาตรา 106 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพที่ 1 ได้บัญญัติถึงหลักการจัดตั้งมูลนิธิว่า หมายถึง ทรัพย์สินที่จัดไว้โดยเฉพาะสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการสาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษาหรือเพื่อสาธารณะประโยชน์อย่างอื่นโดยมิได้มุ่งหาผลกำไรแบ่งปัน

อย่างไรก็ดีการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยเป็นองค์กรของชนชั้นกลางซึ่งลงไปทำงานกับประชาชนฐานล่าง องค์กรพัฒนาเอกชนไทยมีการปรับตัวในการทำงาน

ในหลายรูปแบบที่สำคัญไปตามสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ การทำงานในรูปแบบดังกล่าวทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยมีการพัฒนารูปแบบการทำงานอยู่เสมอ และสามารถปรับตัวไปตามสถานการณ์ของสิ่งแวดล้อมของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

แนวคิดเรื่องการก่อรูปกลุ่มองค์กรของภาคประชาชน

จากการสำรวจเอกสารในเรื่องของแนวคิดเรื่องของการก่อรูปขององค์กรภาคประชาชน นั้นผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ในงานวิจัยได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มสังคม

ในการจะเข้าใจความหมายของคำว่ากลุ่มสังคมเราต้องเข้าใจถึงกลุ่มประเภทต่าง ๆ ที่มีผู้ได้นำมาใช้โดยมิได้มีการจำกัดว่ามีการรวมตัวขึ้นอย่างเป็นทางการ หรือต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน หรือการสำนึกว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น ๆ เนื่องจากในบางครั้งเราอาจเรียกคนที่รวมตัวกันในที่ ๆ หนึ่งว่ากลุ่มเช่นกัน ได้แก่กลุ่มคนที่มารอป้ายรถเมล์ หรือคนที่อยู่ประเภทเดียวกัน อาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวนา ซึ่งในบางครั้งกลุ่มคนที่เราเรียกว่ากลุ่มนั้นไม่รู้จักกันเลย และไม่เคยมีปฏิสัมพันธ์กันเลย จากกรณีดังกล่าวนักสังคมวิทยาได้มีจัดประเภทของกลุ่มไว้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้คือ (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 510)

1.1 กลุ่มของคนที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกัน บางอย่างจัดในประเภทหรือในลักษณะชนิดเดียวกัน (Categories) หมายถึงกลุ่มคนที่มีชีวิต อายุ การศึกษาที่มีลักษณะเดียวกันพอที่จะจัดให้เข้าประเภทเดียวกันได้โดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน กลุ่มประเภทนี้ได้แก่ กลุ่มคนผสมสีทอง กลุ่มผู้หญิง กลุ่มพ่อค้า กลุ่มข้าราชการ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็กผู้หญิง กลุ่มที่อยู่ในการวางแผนการตลาดของนักโฆษณาสินค้าที่เรียกว่า กลุ่มเป้าหมาย (Target Group) ที่เป็นผู้ที่มีอายุ การศึกษารสนิยมในการบริโภคเหมือนกันเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ทั่วประเทศ กลุ่มประเภทนี้สามารถที่จะพัฒนาเป็นกลุ่มสังคมได้เมื่อมีการรวมกลุ่มกันมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและความสำคัญของกลุ่มร่วมกัน เช่น การรวมตัวกันเป็นสมาคมการค้า กลุ่มผู้บริโภคที่รวมตัวกันเพื่อรักษาสีผิวของผู้บริโภค

1.2 กลุ่มของคนที่รวมตัวกันอยู่ที่ใดที่หนึ่ง (Aggregates) เป็นกลุ่มที่คนหลายคนนั้นบังเอิญมารวมตัวอยู่ในสถานที่เดียวกัน เช่น กลุ่มคนที่ขึ้นรถอยู่ที่ป้ายโดยสารประจำทาง คนที่มาดู

ไฟไหม้ หรืออุบัติเหตุ คนที่มานั่งฟังคำอธิบาย กลุ่มคนที่เข้ามานั่งฟังคำบรรยายในห้อง กลุ่มประเภทนี้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มสังคมได้ถ้าหากกลุ่มเหล่านี้เริ่มมีการพูดจากัน มีปฏิสัมพันธ์กัน และมีความจำเป็นในการร่วมมือกันเพื่อนำไปสู่เป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เช่น ผู้โดยสารที่รวมตัวกันประท้วงการขึ้นค่าโดยสารหรือการบริการ ไม่ดีของบริษัทรถโดยสารประจำทาง ผู้ที่ไปดูไฟไหม้ร่วมกันตั้งกลุ่มป้องกันไฟไหม้ในเขตหมู่บ้าน หรือผู้ร่วมประท้วงที่จะร่วมกันตั้งกลุ่มเพื่อเป้าหมายปลายทางบางอย่าง (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 510)

1.3 กลุ่มในความหมายที่แท้จริง (Group) หมายถึงกลุ่มที่มีการพูดจา มีปฏิสัมพันธ์ และตกลงในการทำงานร่วมกันเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะหมายถึงกลุ่มประเภทที่ 1 หรือ กลุ่มประเภทที่ 2 ที่มีการปฏิสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน ลักษณะที่สำคัญของกลุ่มในความหมายนี้ สมาชิกของกลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีสำนึกของความเป็นกลุ่มร่วมกัน แม้จะอยู่คนละประเทศก็ตาม (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 510)

กลุ่มประเภทดังกล่าวนี้อาจจะเป็นกลุ่มแบบประเภทที่หนึ่ง หรือประเภทที่สองที่มีการพัฒนาตนเองขึ้นมาเพื่อทำงานเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ร่วมกันก็ได้ กลุ่มในทางสังคมวิทยาถือว่าการรวมกลุ่มเป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดไม่ได้ในการอยู่ในสังคม เนื่องจากเมื่อตัดมนุษย์ให้ออกจากการรวมกลุ่มแล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถจะอยู่ได้ด้วยตนเอง หรือไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในชีวิตได้เท่าที่ควร กลุ่มในความหมายดังกล่าวจึงเป็นกลุ่มสังคม รูปแบบของกลุ่มดังกล่าว มีอยู่ 2 ประเภท คือ กลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ซึ่งเราสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้ (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 511)

1.3.1 กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะสำคัญคือมีความสัมพันธ์ส่วนตัวไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ไม่จำกัดว่าต้องเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ครอบคลุมหลาย ๆ ด้านมีลักษณะของความสัมพันธ์ในกลุ่มที่ถาวร จำนวนของสมาชิกน้อย มีความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างสนิทสนม กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นธรรมชาติของสังคมได้แก่ กลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อนเล่น กลุ่มเพื่อนบ้าน และกลุ่มเพื่อนโรงเรียน หรือกลุ่มของคนที่อยู่ในชุมชนหรือเผ่าเล็ก การกำหนดความสัมพันธ์ของกลุ่มสังคมประเภทนี้มักใช้ความรู้สึกในการกำหนดมากกว่าผลประโยชน์พิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 512)

1.3.2 กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) เป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการ ด้วยวัตถุประสงค์บางอย่างมาเป็นจตุรวมของความสัมพันธ์ สมาชิกติดต่อกันอย่างมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในวิถีบางส่วนของชีวิตในสังคม (Partial Association) กลุ่มทุติยภูมิเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติเหมือนกลุ่มครอบครัว กลุ่มพี่น้อง สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มจะใช้ชีวิตเพียงบางส่วนเพียงเท่าที่เกี่ยวเนื่องเป็นบางส่วนไม่ใช่ระยะเวลาใดระยะเวลาหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น กลุ่มศาสนา กลุ่มอาชีพ สโมสร สมาคม อาสาสมัคร กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มอิทธิพลทางการเมือง คน ๆ หนึ่งสามารถที่จะเป็นสมาชิกกลุ่มหลาย ๆ กลุ่มพร้อมกันได้ ในการติดต่อสื่อสารกันในกลุ่มประเภทนี้มักจะเป็นการสื่อสารที่ห่างกัน เช่น การติดต่อทางจดหมาย ข่าวสมาคม ความสัมพันธ์ของกลุ่มประเภทดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่กำหนดโดยกฎเกณฑ์ ที่เป็นข้อกีดกันทางสังคม คือ ผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มมีฐานะ ตำแหน่ง และหน้าที่ที่กำหนดไว้อย่างเป็นทางการ (มนตรี เจริญวิทย์การ, 2533, หน้า 512)

กล่าวโดยสรุปแล้วกลุ่มปฐมภูมิคือกลุ่มทางสังคมที่มีลักษณะของกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในลักษณะของที่ไม่เป็นทางการ มีลักษณะของการปฏิสัมพันธ์โดยลักษณะของการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในการเข้ามาทำงานมากกว่าการใช้กีดกันตายตัว เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ส่วนกลุ่มทุติยภูมิเป็นกลุ่มที่มีใช้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ เนื่องจากเกิดขึ้นจากการรวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันทำงาน เพื่อให้บรรลุตามความต้องการ โดยใช้ระยะเวลาการทำงานร่วมกันเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง มีลักษณะของความสัมพันธ์ที่เป็นทางการในเรื่องของระบบการบริหารงานในกลุ่ม มีตำแหน่งหน้าที่ และกติกาในการทำงานร่วมกันในกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งกลุ่มทุติยภูมิดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง

1.3.2.1 กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) หมายถึง กลุ่มที่มีการรวมตัวกันเพื่อทำผลประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ ทศนคติ และผลประโยชน์ร่วมกัน และเป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกผูกพันกัน เป็นกลุ่มที่มีลักษณะมั่นคง ซึ่งการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์หรือการแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กลุ่มผลประโยชน์ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแสดงออกมาซึ่งพฤติกรรมทางการเมือง ตัวอย่างเช่น กลุ่มกรรมกรรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องค่าจ้างหรือค่าแรงต่อกลุ่มนายจ้าง (จุมพล หนิมพานิช, 2552, หน้า 53)

กลุ่มแบบพฤติกรรมที่มีการจัดตั้งในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ (ทรูแมน, (ม.ป.ป. อ้างถึงใน มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 513) ให้ความหมายว่า การรวมกลุ่มของกลุ่มคน ซึ่งมีทัศนะร่วมกัน (Shared Attitudes) ร่วมกันจัดตั้งขึ้น กลุ่มเหล่านี้จะเป็นกลุ่มการเมือง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ หรือจุดหมายปลายทางโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง โดยต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) สัมพันธภาพ (Relationships) ผลประโยชน์ (Interest) มีกระบวนการ (Process) และกิจกรรม (Activity)

1.3.2.2 กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองหรือกลุ่มพลัง (Pressure Group)

หมายถึง กลุ่มพฤติกรรมที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ หรือบรรลุดูหมายปลายทางบางอย่างโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของบุคคลต่าง ๆ ในการทำงานโดยสมัครใจ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์โดยทั่วไปหรือผลประโยชน์ของกลุ่มตน แต่ภายใต้การรวมกลุ่มดังกล่าวเพื่อที่จะมีอิทธิพลเหนือกระบวนการตัดสินใจ หรือการวางนโยบายของรัฐบาล (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 513; จุมพล หนิมพานิช, 2552, หน้า 54) ซึ่งกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523, หน้า 213)

เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมกันของบุคคลต่าง ๆ โดยสมัครใจ มิใช่เป็นการรวมในลักษณะที่ถูกบังคับให้รวม หรือถูกภาวะครอบงำบางอย่างที่ทำให้เกิดการรวมกันขึ้น เจตนาของการเข้าร่วมกลุ่มของสมาชิกนั้น เพื่อใช้กลุ่มในการเป็นเครื่องมือในการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน โดยมีมิใช่เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์แต่อย่างใด

เจตนาของการรวมกลุ่มของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง เพื่อที่จะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือทางการเมือง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่จะเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มตน

กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นกลุ่มที่ระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างกำลังและใช้ในการที่จะมีอิทธิพลเหนือกระบวนการตัดสินใจหรือการกำหนดนโยบายของรัฐบาล ทรัพยากรที่ว่า คือ ความเข้มแข็งของการรวมตัว จำนวนสมาชิก ความมั่นคง สถานภาพทางสังคม และยุทธวิธีในการทำงานต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองจะเป็นกลุ่มที่จะ

ต้องการเพียงมีอิทธิพลเหนือการวางแผนนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น แต่จะไม่เข้าไปใช้อำนาจในกลไกของรัฐและการบริหารงานรัฐบาลโดยการนำนโยบายไปปฏิบัติซึ่งเป็นลักษณะของพรรคการเมือง (มนตรี เจนวิทย์การ, 2533, หน้า 513-514)

ดังนั้นกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองจึงไม่ใช่พรรคการเมือง เพราะกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเพียงแต่ใช้กระบวนการทางการเมืองในการเข้าไปผลักดันนโยบายของตน แต่จะไม่เข้าไปทำงานทางการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองมีความแตกต่างจากผลประโยชน์ตรงที่กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นกลุ่มที่ต้องการเข้าไปผลักดันนโยบายของทางรัฐบาลหรือหน่วยงานของภาครัฐ แต่กลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มนั้นไม่ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองแต่อาจเป็นการจัดตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ หรือการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ด้วยกันเอง เช่น ลูกจ้างรวมกลุ่มกันต่อรองเพื่อขึ้นค่าแรงกับนายจ้าง

จึงทำให้องค์กรภาคประชาชนที่เกิดขึ้นในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำงานในค่านิยมนโยบายสาธารณะ แต่มิใช่เป็นองค์กรที่ทำงานเพื่อในลักษณะของการประกาศนโยบายสาธารณะ หรือการบริการสาธารณะของรัฐ แต่เป็นการทำงานเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดการเรื่องสาธารณะของตนเอง และการกดดันให้รัฐบาลรับรองอำนาจของชุมชนในการจัดการชีวิตทางสังคมของตนเอง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ม.ป.ป., หน้า 3)

กลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่จะสามารถเข้ามาผลักดันในเรื่องของนโยบายนั้นสามารถก่อรูปขึ้นมาในได้เป็น 4 รูปแบบ ดังต่อไปนี้ (อัลมอนต์ และพาวเวล, 2004 อ้างถึงใน พฤทธิสาด ชุมพล, 2539, หน้า 115-119; พฤทธิสาด ชุมพล, 2550, หน้า 132-135; ชุมพล หนิมพานิชย์, 2552, หน้า 96-97)

1.3.2.2.1 กลุ่มที่รวมตัวกันชั่วคราว

กลุ่มที่รวมตัวกันชั่วคราวนั้นอัลมอนต์และพาวเวลได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นลักษณะของกลุ่มที่ยังไม่มีกติกาสถาที่แน่นอนเป็นการรวมกลุ่มของคนที่มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกันโดยการมาทำกิจกรรมบางอย่างแต่เป็นการรวมตัวเพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราวโดยไม่มีการแบ่งหน้าที่กัน การเกิดขึ้นของกลุ่มประเภทนี้มักจะเกิดจากการถูกปิดกั้นมิให้แสดงออกซึ่งความต้องการ จึงทำให้มีการผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อเรียกร้องโดยมีผู้ชักนำในการปลุก

ระดมให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมาในการทำกิจกรรมที่เป็นครั้งคราว กลุ่มประเภทนี้ได้แก่ กลุ่มชุมนุมประท้วง การจลาจล การลอบสังหาร (อัลมอนต์ และพาวเวล, 2004 อ้างถึงใน พฤทธิสาณ ชุมพล, 2539, หน้า 115-119; พฤทธิสาณ ชุมพล, 2550, หน้า 132-135) ซึ่ง กลุ่มประเภทดังกล่าวมักจะเริ่มต้นเพียงชั่วคราวและสลายตัวในที่สุด จึงทำให้มีข้อเสียคือมักไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนักในการเรียกร้องให้ได้ตามจุดประสงค์ของตนและไม่มีอิทธิพลมากทางสังคม เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการเนื่องจากเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเพียงชั่วคราวไม่มีการจัดตั้งแบบเป็นทางการ และมีการรวมตัวในระยะเวลาอันสั้น

1.3.2.2.2 กลุ่มที่ไม่มีการจัดตั้งในรูปแบบของสมาคม

อัลมอนต์ และพาวเวล ได้ให้ความหมายของกลุ่มที่ไม่มีการจัดตั้งในรูปแบบของสมาคมว่าหมายถึง กลุ่มประเภทชมรมเป็นกลุ่มที่มีการมาพบปะกันเพื่อทำกิจกรรมกันเป็นประจำ หรือเป็นครั้งคราวแต่ยังไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการกับทางราชการ ในที่นี้อาจหมายถึง กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเชื้อชาติ กลุ่มภูมิภาค กลุ่มสถานภาพ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาเนื่องจากมีปัญหาร่วมกัน มีการพบปะกันอย่างไม่แน่นอน แต่มีเชื่อมโยงกันทางจิตใจ ทางวัฒนธรรม กลุ่มประเภทนี้นักเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือทางสังคม (อัลมอนต์ และพาวเวล, 2004 อ้างถึงใน พฤทธิสาณ ชุมพล, 2539, หน้า 115-119; พฤทธิสาณ ชุมพล, 2550, หน้า 132-135; ชุมพล หนิมพานิชย์, 2552, หน้า 158) เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน ปัญหาดังกล่าวนี้อาจเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มของตนเองมีการจัดลักษณะของการรวมกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ และมีการทำงานที่เป็นไปในรูปแบบของความสัมพันธ์ร่วมกันโดยไม่ใช้อยึดถือกฎระเบียบที่แน่นอน เป็นรูปการทำงานที่เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือทางสังคม การเกิดขึ้นของกลุ่มที่ไม่ได้เป็นรูปแบบของสมาคมนั้นจึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการมีซึ่งจะมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ (บุญมา ไชยเมืองชื่น, ม.ป.ป., หน้า 4-5)

มีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งทำงานอยู่ในองค์กรที่เป็นทางการองค์กรเดียวกันหรือต่างองค์กรกันมาร่วมทำการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อความมุ่งหมายบางประการ

ความมุ่งหมายในการติดต่อกันอาจจะเป็นไปได้เพื่อเหตุผลส่วนตัวอันมิได้เกี่ยวกับการทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรนั้นก็ได้ เช่น การนัดหมายไปเที่ยวด้วยกันอาจจะเป็นไปได้ในรูปของการติดต่อราชการ ซึ่งนิยมเรียกว่า “การติดต่อแบบไม่เป็นทางการ” (Informal Contacts) เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรที่เป็นทางการก็ได้

ความสัมพันธ์อันเป็นส่วนตัวในองค์กรที่ไม่เป็นทางการมิได้ยึดถือระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ตามสายการบังคับบัญชา หากแต่มีลักษณะเป็นไปโดยยึดถือความเป็นเพื่อน คนรู้จักคุ้นเคยกันเป็นส่วนตัว ไม่นิยมใช้ปทัสถานในการปฏิบัติงาน (Administrative Norms) เช่น การติดต่อตามลำดับชั้น หากแต่ใช้ความเป็นกันเอง เช่น หัวหน้าแผนกในสังกัดหนึ่งเข้าพบกับอธิบดีของอีกกรมหนึ่งตามที่เห็นกันอยู่และใช้กันอยู่โดยทั่วไป

ความสัมพันธ์อันเป็นส่วนตัวในองค์กรที่ไม่เป็นทางการจึงมีลักษณะคล้ายกับเป็นก๊อปปี้เป็นเหล่า แต่ตามจริงแล้วอาจพิจารณาได้เป็น 2 นัย คือ การรวมกันเป็นหมู่คณะ เพราะชอบพอกันเป็นส่วนตัวโดยมีบุคลิกภาพต้องกันหรือมีองค์กรที่ไม่เป็นทางการเป็นหมู่คณะขึ้นในองค์กรที่เป็นทางการ เพราะมีการขัดกันด้วยเหตุผลนานาประการ ทั้งที่เกิดโดยเหตุผลส่วนตัวและเกิดขึ้นจากการมีความเห็นไม่ตรงกันในการทำงานในองค์กรที่เป็นทางการเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลในองค์กรที่ไม่เป็นทางการ นับเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะกันเองโดยแท้ มิได้เกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ในการงานเท่านั้น ในองค์กรที่ไม่เป็นทางการจึงไม่ปรากฏสายการบังคับบัญชา (Chain of Command) และช่วงการบังคับบัญชา (Span of Control) อย่างที่ปรากฏชัดอยู่ในองค์กรที่เป็นทางการ

กลุ่มขององค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งในรูปแบบขององค์กรภาคประชาชนในลักษณะที่ไม่เป็นทางการมักจัดตั้งในรูปแบบขององค์กรที่เป็นชมรม หรือเครือข่ายการทำงานที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนกับทางราชการ เป็นกลุ่มที่ทำงานโดยใช้ความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ และมีระบบของความรู้สึกที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบของการทำงานในกลุ่ม

1.3.2.2.3 กลุ่มที่มีการรวมตัวกันในรูปแบบที่เป็นสถาบัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้ความหมายของคำว่า “สถาบัน” ไว้ว่า หมายถึง สิ่งซึ่งคนส่วนรวมหรือสังคมจัดตั้งให้มีขึ้น เพราะเห็นประโยชน์ว่ามีความต้องการและจำเป็นแก่วิถีชีวิตของตน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง

อัลมอนด์และพาวเวลได้ให้ความหมายของกลุ่มสถาบันว่าหมายถึงกลุ่มที่เป็นองค์กรทางการ (Formal Organizations) เช่น พรรคการเมือง สถาบันนิติบัญญัติ กองทัพ ศาสนา หน่วยงานราชการและสถาบันอื่น ๆ ซึ่งมีหน้าที่เฉพาะ สถาบันราชการ สถาบันทหาร กลุ่มพวกนี้มีการจัดตั้งที่เหนียวแน่นและมีอำนาจสูงในสังคมมักมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มและกลุ่มอื่น ๆ (อัลมอนด์ และพาวเวล, 2004 อ้างถึงใน พงศพิศ ธรรม, 2539, หน้า 115-119; จุมพล หนิมพานิชย์, 2552, หน้า 97)

กลุ่มสถาบันจึงเป็นกลุ่มที่เป็นทางการที่เป็นสิ่งที่บุคคลเห็นว่าควรให้มีการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง หรือเป็นตัวแทนของกลุ่มอื่นซึ่งในประเทศที่มีการพัฒนาแล้วกลุ่มสถาบันจะมีอำนาจในการแข่งขันกับกลุ่มอื่นเป็นอย่างมาก ส่วนในประเทศที่กำลังพัฒนากลุ่มสถาบันเป็นกลุ่มที่มีอำนาจและอิทธิพลอย่างมาก เช่น กลุ่มข้าราชการกองทัพ ซึ่งกลุ่มสถาบันมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

ความสามารถในการปรับตัว ซึ่งหมายถึงการที่สถาบันยังสามารถตอบสนองการท้าทายที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ต่อไปได้แม้ว่าสภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนแปลงไป การที่จะสามารถดูได้ว่าสถาบันสามารถปรับตัวได้มากน้อยเพียงใดสามารถดูได้ดังต่อไปนี้ (จุมพล หนิมพานิชย์, 2552, หน้า 395-396)

พิจารณาจากอายุของสถาบันถ้าสถาบันมีอายุมากก็แสดงว่าสถาบันมีการปรับตัวได้มาก ซึ่งหมายถึงสถาบันตลอดจนกฎระเบียบของสถาบันสามารถตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้

พิจารณาจากอายุของกลุ่มผู้นำสถาบัน โดยดูจากการที่สถาบันยังจะมีผู้นำหรือกลุ่มผู้นำรุ่นแรก ตลอดจนระเบียบวิธีใช้ที่ภายในสถาบัน ยังคงใช้กลุ่มผู้นำรุ่นแรก ๆ แสดงว่าความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มผู้นำมีน้อย เพราะการที่กลุ่มผู้นำยังมีอำนาจอยู่ได้ หมายความว่ามีความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มผู้นำมีน้อย เพราะการที่กลุ่มผู้นำยังมีอำนาจอยู่ได้ หมายความว่ามีความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มผู้นำมีน้อย เพราะการที่กลุ่มผู้นำยังมีอำนาจอยู่ได้ หมายความว่ามีความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มผู้นำมีน้อย เพราะการที่กลุ่มผู้นำยังมีอำนาจอยู่ได้

พิจารณาจากการท้าทายที่ของสถาบันหมายถึง การที่สถาบันสามารถเปลี่ยนแปลงหน้าที่ซึ่งไม่เป็นที่ต้องการแล้วไปสู่หน้าที่ใหม่ที่มีความเหมาะสมกว่าคือได้ว่าสถาบันมีการปรับตัวได้มาก

ความสลับซับซ้อนหมายถึงการที่สถาบันมีการจำแนกโครงสร้างของสถาบันในการแบ่งหน้าที่การทำงานตามความสามารถของสมาชิก และตามสายบังคับบัญชา

ความเป็นอิสระ หมายถึงการที่สถาบันสามารถดำรงความเป็นสถาบันของตนเองได้ในการตัดสินใจได้ด้วยตนเอง มีอำนาจของตนเอง โดยที่กลุ่มพลังทางสังคมไม่สามารถเข้ามามีอิทธิพลหรือครอบงำได้

มีความเป็นปึกแผ่น หมายถึงการที่สมาชิกในกลุ่มสถาบันมีความคิดเห็นสอดคล้องต้องกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของกลุ่มทุกคน

จากที่กล่าวมา กลุ่มสถาบันเป็นกลุ่มที่มีองค์กรเป็นทางการซึ่งมีลักษณะของกลุ่มที่จะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ มีการแบ่งหน้าที่กันทำงานตามสายบังคับบัญชาที่มี

ความสลับซับซ้อน มีอิสระที่จะตัดสินใจด้วยตนเองในการทำงาน มีความเป็นปึกแผ่น อย่างไรก็ตาม กลุ่มที่เกิดขึ้นเป็นสถาบันบางกลุ่มก็ยังไม่สามารถมีลักษณะที่ครบถ้วนตามที่กล่าวมาได้

1.3.2.2.4 กลุ่มที่มีการรวมตัวกันในรูปแบบของสมาคม

อัลมอนต์และพาวเวลให้ความหมายของกลุ่มที่มีการรวมตัวในรูปแบบของสมาคมว่าหมายถึง กลุ่มทางการเมืองที่มีการจัดตั้ง มีสมาชิกเป็นทางการเมืองแน่นอน เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นปากเป็นเสียงแทนของผู้ที่มารวมตัวเป็นกลุ่มได้ เช่น กลุ่มสหภาพแรงงานจะมีบทบาทเรียกร้องผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตน และมีการพัฒนากลุ่มจนสามารถมีอิทธิพลในสังคมได้ กลุ่มประเภทเป็นทางการเมืองนี้ได้แก่ กลุ่มประเภทสมาคม คือ สมาคมนักธุรกิจ สมาคมพ่อค้า สมาคมชาตินิยม กลุ่มของประชาชนประจำท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น (อัลมอนต์และพาวเวล, 2004 อ้างถึงใน พงศพิศ ธรรม, 2539, หน้า 115-119; จุมพล หนิมพานิชย์, 2552, หน้า 158)

ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78 บัญญัติความหมายของกลุ่มสมาคมไว้ว่า การก่อตั้งสมาคมเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกันและมีใช้เป็นการหาผลประโยชน์ได้มาแบ่งปันกัน การก่อตั้งสมาคมจะมีลักษณะของการรวมตัวของกลุ่มบุคคล เป็นการกระทำการใด ๆ เป็นการต่อเนื่อง ไม่ใช่ทำกันเพียงชั่วคราวแล้วเลิกไป มีแนวทางปฏิบัติ และต้องจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล

กลุ่มสมาคมจึงเป็นกลุ่มที่ได้มีการจัดระเบียบหรือองค์กร เป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ เพราะฉะนั้น กลุ่มสมาคมจึงมีลักษณะครอบคลุมในความหมายทางสังคมวิทยา กล่าวคือ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีการปะทะสังสรรค์ทางสังคม มีการจัดกลุ่มอย่างมีระเบียบเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม โดยกลุ่มสมาคมจะมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้ (ทัศนีย์ ทองสว่าง, 2549, หน้า 26-31)

การจัดรูปแบบของสมาคมจะเป็นแบบองค์กรทางการเมือง (Formal Organization) องค์กรทางการเมืองในที่นี้โดยหลักการทั่วไปคือ องค์กรแบบเป็นทางการเมืองจะมีการกำหนดกฎเกณฑ์ใช้เป็นระเบียบแบบแผนหรือกำหนดไว้ในกฎหมาย มีการแบ่งงานกันทำ และกำหนดอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานแต่ละบุคคลที่ปฏิบัติงานใช้อย่างชัดเจนรวมทั้งมีการกำหนดสายการบังคับบัญชา มีการเลือกผู้มีอำนาจสูงสุดในองค์กรตามกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน

กลุ่มสมาคมนั้นควรมีรูปแบบของแบบขององค์กรทางการเมืองซึ่งมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้ (บุญมา ไชยเมืองชื่น, ม.ป.ป., หน้า 1)

มีการกำหนดโครงสร้างไว้อย่างชัดเจนว่าสมาชิกทุกคนขององค์กรแต่ละตำแหน่งนั้น ๆ มีบทบาทและหน้าที่อย่างไรบ้าง มีใครเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ในทางปฏิบัติจะพบว่าการศึกษาคโครงสร้างขององค์กรแบบเป็นทางการ อาจ会有ความแตกต่างกันตามลักษณะหน้าที่การงานที่แตกต่างกัน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป แต่ในทุกองค์กรจะต้องมีการกำหนดโครงสร้างไว้อย่างชัดเจน จึงจะเป็นสาระสำคัญขององค์กรแบบเป็นทางการ (บุญมา ไชยเมืองชื่น, ม.ป.ป., หน้า 2)

มีลักษณะการดำรงอยู่ที่ถาวรหมายถึงการรวมตัวเป็นองค์กรนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความคาดหวังว่าจะดำรงอยู่ในระยะยาว ถึงแม้จะมีการปรับตัวให้องค์กรอยู่รอดบ้างในบางครั้ง ตามสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย (บุญมา ไชยเมืองชื่น, ม.ป.ป., หน้า 2)

มีลักษณะการเจริญเติบโตและสร้างความชำนาญขององค์กร ทั้งนี้เพราะองค์กรที่เป็นทางการ นอกจากจะมีความชัดเจนในโครงสร้างและมีความคงทนถาวรแล้ว องค์กรยังมุ่งหวังความเจริญเติบโตและสร้างความชำนาญแก่บุคคลผู้ปฏิบัติตามมากขึ้น กิจกรรมในหน่วยงานนั้นย่อมแตกต่างกันไปตามคุณภาพของงานและความรับผิดชอบขององค์กร (บุญมา ไชยเมืองชื่น, ม.ป.ป., หน้า 2)

มีการแบ่งงานกันทำมีการมอบหมายอำนาจ (Delegation) การมอบหมายอำนาจ หมายถึง การกำหนดความรับผิดชอบและอำนาจหน้าที่ โดยตัวผู้บังคับบัญชา ที่ให้แก่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารที่เป็นผู้รับมอบหมายงานมา จะได้รับอำนาจสิทธิ์ขาดในการวางแผนและสั่งการ รวมทั้งทำการตัดสินใจต่าง ๆ ภายในส่วนงานหรือที่เกี่ยวกับหน่วยงานของตน (บุญมา ไชยเมืองชื่น, ม.ป.ป., หน้า 2)

มีสายติดต่องาน (Channeled Communication) เป็นไปตามลำดับขั้นตอนไม่ก้าวข้ามหน้าที่ซึ่งกันและกัน

มีการประสานงาน (Coordination) หมายถึงการสร้างเครือข่ายสายสัมพันธ์ให้เกิดความร่วมมือที่ดีระหว่างบุคลากรในองค์กรและหมายรวมถึงกับบุคลากรต่างองค์กรด้วย มุ่งหมายให้องค์กรมีพลังสามารถขับเคลื่อนให้การปฏิบัติการกิจที่ได้รับมอบหมาย เป็นไปด้วยความราบรื่นมีประสิทธิภาพ (วีรพงษ์ ชื่นภักดี, ม.ป.ป.)

จากที่กล่าวมากลุ่มที่จัดตั้งในรูปแบบของสมาคมมีข้อดีที่สำคัญคือเป็นกลุ่มทางการที่ได้รับการยอมรับจากองค์กรต่าง ๆ เนื่องจากมีจัดตั้งขึ้นภายใต้การจดทะเบียนกับทางราชการจึงทำให้กลุ่มที่มีการจัดตั้งตามรูปแบบดังกล่าวสามารถแสดงความคิดเห็นหรือได้รับการยอมรับการมีตัวตนในสังคมมากกว่ากลุ่มที่ทำงานในรูปแบบที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ แต่อย่างไรก็ตาม

การทำงานของสมาชิกจึงเป็นในรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นการส่วนตัว มีการบริหารจัดการที่ทำงานตามระเบียบของสมาคม จึงทำให้สมาชิกไม่ได้มีความผูกพันกันมากในการทำงานหรือกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นภายใต้ภารกิจของชุมชน

กล่าวโดยสรุปแล้วในการศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มขององค์กรประชาชนอาชีววิเคราะห์ได้ว่าเป็นกลุ่มแนวทฤษฎีที่มีการรวมกลุ่มกันขึ้นในลักษณะที่เป็นทางการ มีผลประโยชน์ร่วมกันในการทำงานในระยะเวลาหนึ่งเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นการจัดตั้งในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองในการที่พยายามเข้าไปจัดตั้งกลุ่มเพื่อผลักดันนโยบายของกลุ่มตนเองในเรื่องของการผลักดันนโยบายสาธารณะที่เป็นไปในรูปแบบของการเสนอนโยบายเพื่อผลักดันในเรื่องของการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา มากกว่าการรองรับนโยบายในรูปแบบที่รัฐจัดสรรให้ในอดีตจึงทำให้องค์กรภาคประชาชนมีลักษณะเป็นกลุ่มสังคมที่มีการจัดตั้งในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองโดยเน้นการทำงานที่ผลักดันนโยบายสาธารณะ เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ

จึงทำให้การกำหนดความหมายของนโยบายสาธารณะที่มีลักษณะของการเปิดกว้างมากขึ้นจากในอดีตที่นโยบายสาธารณะจำกัดในพื้นที่การเมืองปกติ คือ ในรัฐสภา คณะรัฐมนตรี สถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ ฯลฯ และในกระบวนการตัดสินใจนั้นก็เชื่อว่า หากนักเทคนิคสามารถวิเคราะห์และหาทางเลือกที่ดีที่สุดได้ก็จะนำไปสู่ชีวิตสาธารณะที่ดีของผู้นคนในสังคมฐานคิดนโยบายสาธารณะเช่นนี้จึงมีลักษณะร่วมศูนย์การจัดการอยู่ทั้งรัฐ สถาบันทางการเมือง และกระบวนการทางการเมืองที่เป็นทางการ เรียกว่าเป็นการมอบอำนาจสิทธิขาดในการจัดการชีวิตสาธารณะแก่รัฐ นโยบายสาธารณะจึงมักถูกตีความเคลงไปว่าคือ นโยบายของรัฐเพื่อสาธารณะ ทำให้เนื้อหาของนโยบายสาธารณะมีลักษณะแคบ ขาดมิติที่หลากหลาย เกี่ยวข้องเพียงเรื่องบริการสาธารณะ ความมั่นคงปลอดภัย พิธีกรรม พิธีการ และสัญลักษณ์ของภาคราชการ เพื่อธำรงระบบการเมืองการปกครองของรัฐไว้ ไม่ครอบคลุมไปสู่ชีวิตสาธารณะที่เป็นโลกชีวิตทางสังคม ซึ่งผู้นคนต้องการแนวทางในการจัดการชีวิตของตนเอง ขณะที่ชีวิตสาธารณะในสังคมสมัยใหม่มีความหลากหลาย จึงทำรัฐไม่สามารถกำหนดนโยบายได้อยู่เพียงภาคส่วนเดียว (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ม.ป.ป., หน้า 2-3)

การกำหนดนโยบายสาธารณะและการนำนโยบายไปปฏิบัติของภาคประชาชน จึงมีลักษณะเป็นกระบวนการสนทนาปรึกษาหารือในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรื่องราวในชีวิตของตนเอง ภายใต้ความมุ่งหวังที่ต้องการแสวงหาสังคมและชีวิตที่ดี มุมมองของนโยบายสาธารณะในมิตินี้ แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่กำลังสร้างโลกชีวิตทางสังคมและการจัดการชีวิตสาธารณะกันเองในสังคมไทย ซึ่งนโยบายสาธารณะในรูปแบบของชาวบ้านนี้ได้เริ่มต้นและพัฒนาเติบโตขึ้นในพื้นที่ทางสังคม มีปฏิบัติการทางสังคมผ่านการสร้างเครือข่าย ตัวอย่างเช่น การเรียนรู้เรื่องการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นระยะเวลานานจนเกิดร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชนที่เริ่มต้นจากชาวบ้านที่เผชิญกับการรุกรานฐานทรัพยากรของวิถีชุมชน จึงไม่ใช่เพียงคำประกาศนโยบายของรัฐจัดบริการเพื่อชีวิตที่ดีของผู้คน หรือเป็นนโยบายของรัฐเพื่อบริการสาธารณะเท่านั้น หากแต่เป็นหนึ่งในความพยายามกำหนดแนวทางจัดการเรื่องราวสาธารณะของตนเอง และกดดันให้รัฐรับรองอำนาจของชุมชนในการจัดการชีวิตทางสังคมของตนเอง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ม.ป.ป., หน้า 3)

จึงทำให้องค์กรภาคประชาชนที่เกิดขึ้นในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำงานในด้านของนโยบายสาธารณะ แต่ไม่ใช่เป็นองค์กรที่ทำงานเพื่อในลักษณะของการประกาศนโยบายสาธารณะ หรือการบริการสาธารณะของรัฐ แต่เป็นการทำงานเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดการเรื่องสาธารณะของตนเอง และการกดดันให้รัฐรับรองอำนาจของชุมชนในการจัดการชีวิตทางสังคมของตนเองก็ได้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ม.ป.ป., หน้า 3)

1.3.2.3 กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองในประเทศไทย

นอกจากการแบ่งในรูปแบบดังกล่าวที่เป็นการแบ่งตามทฤษฎีในรูปแบบของตะวันตกแล้วในประเทศไทยยังได้มีการแบ่งประเภทของกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ กลุ่มจัดตั้งโดยอำนาจรัฐและกลุ่มที่จัดตั้งด้วยตนเอง

1.3.2.3.1 กลุ่มจัดตั้งโดยอำนาจรัฐ

กลุ่มผลประโยชน์ที่จัดตั้งโดยอำนาจรัฐ เป็นที่ไม่สามารถประสบความสำเร็จทางการจัดการเพื่อบรรลุเป้าหมายของการเป็นองค์กรที่เลี้ยงตนเองได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพื้นฐานของการกำหนดกลุ่มเป็นไปในลักษณะที่ปราศจากเป้าหมายหลักร่วมกันหรือปราศจากการยอมผูกพันตนเองในการอุทิศร่างกายและแรงใจเพื่อผลประโยชน์โดยส่วนรวมของกลุ่มก็ได้

เนื่องจากการขีดโยงภายในกลุ่มมิได้ดำเนินไปโดยอาศัยความสำนึกร่วมเพื่อปฏิบัติการให้บรรลุอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยซึ่งเป็นสมาคมทางวิชาชีพของนักสังคมสงเคราะห์ เอื้ออำนวยผลประโยชน์แก่นักสังคมสงเคราะห์ในวิถีทางต่าง ๆ หรือเป็นสมาคมที่นักสังคมสงเคราะห์สมัครเล่นทั้งหลายเข้ามาทำงานสังคมสงเคราะห์แบบแก้ปัญหาทางสังคมเป็นการชั่วคราวชั่วครว เช่น เอาอาหารไปแจกเด็กกำพร้า ฯลฯ ครั้งหรือทำการเลี้ยงดูเด็ก ทำการพัฒนาสังคมอย่างเป็นกิจจะลักษณะอย่างมีระบบต่อเนื่อง ผู้ดำเนินงานนั้นได้ติดตามการดำเนินงานของตนเพื่อบรรลุผลทางการยกระดับทางสังคมอย่างแท้จริง หรือเพื่อหวังเหรียญตราและสายสะพายเป็นเป้าหมายสูงสุด และผลของงานสังคมสงเคราะห์นั้นได้ปรากฏเป็นผลต่อสังคมโดยกว้างจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหรือไม่ปรากฏผลต่อเนื่องแต่ประการใด (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 736)

นอกจากเหตุทางการจัดการที่กลุ่มไม่สามารถบรรลุผลของการเป็นองค์การที่เลี้ยงตนเองได้แล้ว ลักษณะการดำเนินงานแบบสมัครเล่นภายในองค์การของกลุ่มรวมกับวัฒนธรรมในการต้องการพึ่งพิงตัวบุคคลหรือองค์การหลักที่มีอำนาจมากกว่ามานำกลุ่ม ทำให้กลุ่มหลาย ๆ สิบกลุ่มเข้าขอการสนับสนุนจากอำนาจรัฐและกลายเป็นตัวแทนอำนาจรัฐมากกว่าจะเป็นตัวแทนทางผลประโยชน์อย่างแท้จริงที่จะต้องตรงกับอำนาจรัฐเพื่อให้ตัวเองได้ผลประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ นอกจากการคลี่คลายตนเองจากการเป็นกลุ่มผลประโยชน์ของตนเองมาพึ่งพาอำนาจรัฐ บทบาทที่แสดงออกมาของกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งหรือได้รับการสนับสนุนโดยรัฐจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงวัตถุประสงค์เบื้องหลังที่รัฐคาดหวังจากกลุ่ม โดยจะเห็นตัวอย่างได้จากประวัติศาสตร์ของวิวัฒนาการกลุ่มต่าง ๆ ในหลายประเทศได้สะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งหวังแฝงเร้นทางการเมืองที่รัฐต้องการให้กลุ่มดำเนินการ อาทิ กลุ่มทางศาสนาที่นำโดยพระกาปอนในรัสเซีย ค.ศ. 1905 นั้นก็จัดตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านการเคลื่อนไหวของปัญญาชนในยุคนั้น เป็นต้น ดังนั้นโดยทั่วไปแล้วกลุ่มของรัฐจะทำหน้าที่เพื่อรับใช้รัฐโดยตรง (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 736)

กลุ่มผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นภายใต้การอาศัยอำนาจรัฐที่สำคัญที่มาสสนับสนุนกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเหล่านี้ คือ อำนาจทางราชการหรือระบบราชการไทยซึ่งมีอำนาจสูงสังคมไทย ดังนั้น การดำเนินงานรับใช้รัฐจึงเปรียบเสมือนว่ากลุ่มได้ถูกผนวกเข้าไปกลไกด้านหนึ่งของระบบราชการไทยไปด้วย บทบาทของกลุ่มที่แสดงออกบ่งชี้ว่า กลุ่มได้ทำหน้าที่ในการ

โน้มน้าวประชาชน (Manipulate the Masses) ให้รับรู้และเชื่อถือนโยบายของรัฐทางด้านต่าง ๆ เช่น กลุ่มทางการพัฒนาสังคมต่าง ๆ ก็ย่อมโฆษณานโยบายของรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาให้ประชาชนรู้สึกถึงความหวังใจของรัฐที่มีต่อตน นอกจากนี้หน้าที่อีกอย่างหนึ่งคือ กลุ่มจะปฏิบัติตามนโยบายของรัฐที่วางไว้ (Policy Implementation) ดังนั้น กลุ่มทางเศรษฐกิจในชนบทหลายสิบกลุ่มจึงทำหน้าที่เป็นองค์กรตัวแทนของรัฐซึ่งสนองนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทตามที่รัฐได้วางไว้ โดยมีเหตุผลที่รัฐต้องอาศัยกลุ่มต่าง ๆ ดำเนินบทบาทสนับสนุนรัฐ ดังต่อไปนี้ (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 737)

ในทางการบริหาร หน้าที่หลักของรัฐ คือ การให้บริการประชาชน และวิธีการหนึ่งที่จะทำให้บริการของรัฐถึงมือประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ คือ การสนับสนุนให้ประชาชนจัดตั้งหรือรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อรองรับนโยบายการให้บริการหรือความช่วยเหลือจากรัฐ กลุ่มประเภทนี้จะมีอยู่มากในด้านการพัฒนาชนบท เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ซึ่งแม้จะพยายามยึดหลักการการจัดตั้งกลุ่มที่ช่วยเหลือตัวเอง แต่ทางปฏิบัติของการรวมกลุ่มและความเข้าใจของสมาชิกกลุ่มโดยส่วนใหญ่แล้ว ยังเป็นไปในลักษณะการขอบริการจากรัฐหรือรอบริการจากรัฐ และในสายตาของรัฐหรือราชการ การจัดตั้งกลุ่มเหล่านี้ขึ้นมาก็เพื่อความสะดวกในการบริหารงานตามนโยบายของรัฐหรือหน่วยราชการต่าง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการต่อถึงต่อตาให้กับระบบราชการเพื่อเกิดความสะดวกและคล่องตัวในการบริหารงานตามนโยบาย และเนื่องจากนโยบายมักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และหน่วยราชการต่าง ๆ ก็มักจะมึนนโยบายของตนแตกต่างกัน ดังนั้น กลุ่มประเภทนี้จึงมีมากมายจนบางครั้งไม่อาจจำชื่อได้หมด (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 737)

ในทางเศรษฐกิจ การสร้างกลุ่มทางเศรษฐกิจโดยรัฐเองจะทำให้กลุ่มทำหน้าที่เป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของรัฐ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชนบทที่รัฐสนับสนุนได้ทำหน้าที่แทนรัฐในการชี้นำทิศทางการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภาคชนบทให้สนับสนุนวิธีการผลิตแบบทุนนิยมตามแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจของรัฐ ดังจะเห็นว่ากลุ่มต่างๆ ในชนบทได้รับการสนับสนุนให้ทำการผลิตเพื่อสนองการบริโภคของตลาดในเมืองใหญ่ และตลาดโลกมากกว่าจะเป็นการสร้างงานในชนบท และเพื่อสนองความต้องการของชาวชนบทเอง ดังนั้น แทนที่ชาวชนบทจะเรียนรู้การสร้างประดิษฐ์กรรมเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของตน

หรือเกาะกลุ่มกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางด้านการกำหนดราคาพืชผลทางการเกษตรเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกรโดยตรง เราจึงพบว่าชาวชนบทได้รับคำแนะนำให้ผลิตสิ่งของซึ่งไม่เหมาะสมกับการใช้งานในชนบทและเกินกำลังทรัพย์ที่ชาวชนบทจะซื้อหามาครอบครองได้เป็นต้น

อย่างไรก็ตามสำหรับประเด็นทางเศรษฐกิจนี้ รัฐได้ขยายบทบาทจากการชี้นำภาคเกษตรกรรมมาสู่การประสานงานกับภาคอุตสาหกรรมของเอกชนมากขึ้น เนื่องด้วยการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมในรอบสองทศวรรษ (2510-2530) ที่ผ่านมามีทำให้เกิดกลุ่มจัดตั้งโดยรัฐที่กำลังมีบทบาททั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างมาก คือ คณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ หรือที่รู้จักกันในนามของ กรอ. ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ถ้าพิจารณาจากวัตถุประสงค์ที่ได้ระบุไว้จะเห็นว่า คณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐเพื่อนำบทบาทในการประสานงานรับนโยบายและป้อนนโยบายไม่ใช่ควบคุมนโยบาย ทั้งนี้เพราะบทบาทหลักของคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจคือ การพิจารณาปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานของภาครัฐและเอกชน โดยใช้ระบบประสานงานเป็นการแก้ไขปัญหาและประสานงานการจัดทำแผนและโครงการร่วมระหว่างภาครัฐบาลและเอกชนในสาขาเศรษฐกิจที่สำคัญ รวมทั้งส่งเสริมบทบาทของสถาบันภาคเอกชนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (แสง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 737)

ในทางการเมือง ผลทางการเมืองที่รัฐจะได้รับจากกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มกดดันที่รัฐสนับสนุนอย่างเห็นได้ชัด คือ การเป็นปัจจัยจำจนเสถียรภาพทางการเมืองปัจจัยหนึ่งให้กับรัฐแทนที่จะเป็นตัวกดดันรัฐให้วางนโยบายต่าง ๆ ตามความต้องการของตน กลุ่มเหล่านี้กลับรับนโยบายรัฐมาปฏิบัติ เมื่อใดที่กระแสดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐกับประชาชนในรัฐนั้นขึ้นสู่ระดับสูง เราจะพบว่ามีกลุ่มกดดันทางการเมืองที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนขานรับนโยบายของรัฐหรือเป็นปากเป็นเสียงให้กับรัฐมากขึ้น อาทิ หลังจากมีปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งนำไปสู่ความรุนแรงในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 กลุ่มกดดันทางการเมืองของรัฐมิได้ลดน้อยลงเลย อาจมีการลดบทบาท แปรบทบาทให้คล้อยตามสถานการณ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ บ้าง ดังนั้น กลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ เช่น กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน (ลส.ชบ.) กลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติ (ทส.ปช.) หรือ

กลุ่ม อ.ศ. จึงกลายเป็นหน่วยระดับหมู่บ้านให้กับรัฐสำหรับต่อต้านผู้มีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างกับรัฐ แทนที่จะกลายเป็นกลุ่มที่สามารถต่อรองอำนาจทางการเมืองกับรัฐได้ (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 738)

1.3.2.3.1 กลุ่มจัดตั้งตัวเอง

กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่จัดตั้งด้วยตนเองไม่ว่าจะจดทะเบียน

ดำเนินงานเป็นทางการหรือกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ มักจะเป็นกลุ่มที่เข้าร่วมกันด้วยความมุ่งหวังที่จะทำการร่วมกันเพื่อบรรลุผลประโยชน์ระดับย่อยหรือระดับใหญ่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลาย ๆ อย่าง ก็ได้ อาทิ มูลนิธิโกลบอล คิมทอง ก็มักจะเน้นเรื่องการศึกษาในชนบทเป็นหลัก หรือมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กที่ดำเนินการทั้งทางด้านโภชนาการแก่เด็กยากจน ปกป้องการทุจริตแรงงานเด็ก ฯลฯ เป็นงานหลัก หรือกลุ่มศึกษาปัญหา เป็นต้นในการที่กลุ่มเหล่านี้ไม่อิงอำนาจรัฐเป็นเพราะว่า (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 738 - 739)

1. กลุ่มตระหนักว่าผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ทางกลุ่มต้องการนั้น ไม่อาจเป็นไปได้อย่างจริงจัง โดยอาศัยการดำเนินงานของรัฐ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ เป็นการขัดนโยบายต่าง ๆ ของรัฐหรือเป็นการขัดต่อผลประโยชน์ของผู้ครองอำนาจรัฐก็ได้

2. รัฐเองไม่คำนึงว่าผลประโยชน์เหล่านั้นเป็นผลประโยชน์ที่รัฐควรจะมีพิทักษ์หรืออำนวยความสะดวกให้กับผู้คนในรัฐเอง เป็นต้นว่า รัฐเองอาจไม่เห็นความจำเป็นของการที่จะตั้งกลุ่มพลังผู้บริโภคแห่งประเทศไทยเพื่อคุ้มครองผู้บริโภค เป็นต้น

ดังนั้นรากฐานของการมารวมกลุ่มของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่มารวมกลุ่มกัน คือ การตระหนักของการสูญเสียผลประโยชน์บางอย่างร่วมกันและเมื่อเห็นว่าการบริหารของกลุ่มโดยอาศัยการสนับสนุนจากรัฐอาจลดประสิทธิภาพของกลุ่ม รวมทั้งรัฐเองอาจปฏิเสธการสนับสนุนก็ได้ในบางกรณี ดังนั้น ลักษณะของกลุ่มเหล่านี้จึงต้องพึ่งพาอาศัยทุนทรัพย์ในการดำเนินงานจากแหล่งทุนภาคเอกชน เป็นต้น ว่าการช่วยเหลือจากองค์กรอิสระต่างประเทศ การบริจาคทั้งทางด้านสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์จากแหล่งทุนภายในประเทศ ซึ่งอาจเป็นองค์กรหรือบุคคลก็ได้ รวมทั้งการอุทิศแรงกายจากอาสาสมัครต่าง ๆ เพื่อลดค่าใช้จ่ายทางด้านบุคลากร ข้อจำกัดทั้งทางด้านกำลังทรัพย์และกำลังคนเช่นนี้ ทำให้กลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งด้วยตนเองไม่สามารถดำเนินงานเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ต่อสังคมในระดับกว้าง งานที่ทำได้จึงมักเป็นงานเฉพาะ

เรื่อง เฉพาะปัญหาไป เป็นงานชิ้นเล็ก ๆ บางครั้งขาดความต่อเนื่องในกระบวนการดำเนินงาน เพราะบุคลากรที่ไม่สามารถอุทิศเวลาให้ได้เพียงพอ บางครั้งขาดการสนับสนุนทางการเงิน เมื่อเป็นเช่นนั้นงานของกลุ่มบางกลุ่มจะมีลักษณะทำไปแบบไม่เป็นชิ้นเป็นอันเท่าใดนัก บางกลุ่มก็ทำมากขึ้นเกินไปและบางทีมงานที่ทำแต่ละชิ้นก็ไม่สัมพันธ์กันในเนื้อหาของงาน (แสงรัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 739)

จากที่กล่าวมาด้วยโครงสร้างของการดำเนินงานที่แตกต่างจากระบบราชการของรัฐที่มีขั้นตอนยืดเยื้อและซับซ้อน กลุ่มจัดตั้งด้วยตนเองเหล่านี้มักประสบความสำเร็จในการแสวงหาความร่วมมือจากผู้เสียผลประโยชน์ได้มากกว่า นั่นคือกลุ่มสามารถลงไปคลุกคลีกับชาวบ้านเพื่อเรียนรู้ปัญหาและนำปัญหานั้นมาพิจารณาหาทางแก้ไขได้ตรงจุดกว่า อย่างไรก็ตาม บางครั้งการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงของกลุ่มบางกลุ่มอาจทำให้เกิดข้อกังขาและความหวาดระแวงแก่ชุมชนโดยทั่วไป ทั้งนี้เพราะฝ่ายผู้เสียประโยชน์ทั้งหลายอาจทำการโฆษณาบิดเบือนเจตนาบริสุทธิ์ของกลุ่มไปได้ผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่พอจะอนุมานได้จากการดำเนินงานของกลุ่มจัดตั้งโดยตนเองนั้น คือ (แสงรัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 739)

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แม้ว่ากลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมที่จัดตั้งขึ้นมานี้จะไม่สามารถบันดาลผลได้ทางเศรษฐกิจอย่างเป็นกิจจะลักษณะก็ตาม สิ่งที่กลุ่มเหล่านี้ อาทิ กลุ่มประสานงานทางศาสนาเพื่อสังคม หรือชมรมบัณฑิตอาสาสมัครได้ทำ คือ การเผยแพร่งานทางวิชาการที่ดีเผยแผ่ความสูญเสียทางเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยให้เป็นที่ประจักษ์ ซึ่งจะเป็นการให้การศึกษาแก่ปวงชนอันจะนำไปสู่การยกระดับทางความคิดความเข้าใจการเอารอดเอาเปรียบภายใต้กลไกทางเศรษฐกิจปัจจุบันได้ เมื่อผู้คนเข้าใจมากขึ้นย่อมจะเกิดสำนึกในการที่จะปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน หรือเรียกร้องส่วนแบ่งทางเศรษฐกิจที่เขาควรมีสิทธิได้รับ อันเป็นการสร้างความเป็นธรรมในสังคมด้านหนึ่งได้ (แสงรัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 739)

ผลประโยชน์ทางสังคม ส่วนใหญ่ของกลุ่มเหล่านี้มักจะเป็นกลุ่มที่เน้นทางด้านการพัฒนาเป็นหลัก ดังนั้น ผลทางการพัฒนา อาทิ การยกระดับความเป็นอยู่ของชนชาวสลัมให้ดีขึ้น โดยการให้สวัสดิการขั้นมูลฐานของชีวิต เช่น การรักษาพยาบาลง่าย ๆ การศึกษาสำหรับเยาวชนในสลัม หรือการเลี้ยงดูเด็กอ่อนที่พ่อแม่ต้องหาเช้ากินค่ำ ไม่มีเวลาดูแลลูกให้ถูกสุขอนามัยได้ ความอดทนประกอบกับความตั้งใจดำเนินงานของสมาชิกในกลุ่มพัฒนาที่จัดตั้ง

ด้วยตนเองหลายกลุ่มทำให้เราได้เห็นชาวสลัมมีชีวิตที่กระตือรือร้น ซึ่งต่างกับการดำเนินงานอย่างฉาบฉวยที่มุ่งสัมผัสเพียงเปลือกนอกของปัญหาของบรรดานักสังคมสงเคราะห์สมัครเล่น (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 739)

ผลประโยชน์ทางการเมือง การพิทักษ์สิทธิขั้นมูลฐานบางประการ สิทธิที่จะได้รับการบริการจากรัฐอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งการเรียกร้องที่จะได้สิทธิขั้นมูลฐานที่ถูกรัฐละเลยไป อันเป็นความพยายามที่กลุ่มซึ่งจัดตั้งด้วยตนเองได้ต่อสู้เพื่อให้ได้ผลประโยชน์เหล่านี้มา เช่น กลุ่มสมาคมเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เป็นต้น การดำเนินงานเช่นนี้เป็นการพัฒนาความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบที่ประชาชนทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องปกป้อง จะต้องปฏิบัติ จะต้องครองเพื่อประโยชน์ของตนและของส่วนรวม เป็นการสนับสนุนให้ประชาชนพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเมือง รวมทั้งเข้าใจด้วยว่า การแสดงออกทางความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง (แสวง รัตนมงคลมาส, 2532, หน้า 740)

ดังนั้นกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่จัดตั้งขึ้นภายใต้อำนาจรัฐกับกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นด้วยตนเองจึงมีความแตกต่างกันในเรื่องของการตัดสินใจที่กลุ่มที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐนั้นต้องปฏิบัติตามนโยบายของหน่วยงานภาครัฐซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อให้ได้รองรับงบประมาณในการสนับสนุน ส่วนกลุ่มที่จัดตั้งด้วยตนเองนั้นเป็นกลุ่มที่มีอิสระและรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง จึงมีความเป็นอิสระจากภาครัฐและสามารถดำเนินงานได้อย่างอิสระ ตามความประสงค์ที่กลุ่มต้องการ

1.3.2.4 กลุ่มในภาคประชาสังคม

แลร์รี่ ไดมอน ให้ความหมายของประชาสังคมไว้ว่าหมายถึงชีวิตทางสังคมที่จัดตั้งในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง (The Realm of Organization Social Life) ซึ่งอาจเกิดขึ้นในรูปแบบของอาสาสมัคร (Voluntary) การสร้างตัวเองเอง (Self Generating) การเกื้อหนุนค้ำจุนด้วยตัวของตัวเอง มีความเป็นเอกเทศและเป็นอิสระจากภาครัฐ (Autonomous Citizens) ที่กระทำการในเวทีสาธารณะ (Public Sphere) เป็นการแสดงออกเพื่อผลประโยชน์ (Collective's Goals) เพื่อเรียกร้องต่อรัฐและให้รัฐมีความสำนึกรับผิดชอบ (แลร์รี่, 2535, หน้า 6)

กลุ่มในภาคประชาสังคมจึงเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งที่เป็นอิสระจากภาครัฐและอยู่นอกการเมือง เป็นกลุ่มที่มีบุคคลกระทำการทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจที่หลากหลายมาร่วมแสดงตนเพื่อ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลและความคิด สร้างเอกลักษณ์และความผูกพันและความเชื่อร่วมมุ่งสู่จุดหมายร่วมและพิทักษ์หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มตนในการแข่งขันกับกลุ่มอื่น (แลรี่, 2535, หน้า 5)

กลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาโดยมีลักษณะเฉพาะตนหลายประการคือ (แลรี่, 2535, หน้า 5)

จุดมุ่งหมายในการรวมกลุ่มในภาคประชาสังคมนั้นอยู่ที่เรื่องส่วนรวม (Public) มากกว่าเรื่องส่วนตัว (Private)

ในเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับรัฐนั้นกลุ่มในภาคประชาสังคมจะพยายามที่จะได้ผลประโยชน์จากรัฐหรือพยายามที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐ แต่จะไม่เข้าไปควบคุมอำนาจรัฐ หรือรับตำแหน่งหน้าที่จากรัฐ กลุ่มในภาคประชาสังคมจึงจะเป็นกลุ่มที่อยู่ในเวทีหนึ่งที่เราเรียกว่าสังคมการเมือง (Political)

มีความเป็นพหุ (Pluralism) ในการที่จะระดมพลัง (Mobilization) และการแสดงออก (Expression) ซึ่งมีความหลากหลายของผลประโยชน์ (Interests) โดยผ่านองค์กรอิสระและสื่อมวลชนที่ไม่ผูกขาดผลประโยชน์กับกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

การรวมกลุ่มในภาคประชาสังคมมีหลายประการด้วยกันที่ทำให้บุคคลมารวมกลุ่มกันเพื่อทำงานในพื้นที่สาธารณะ จึงทำให้ต้องมีกลุ่มในภาคประชาสังคมที่ทำงานโดยไม่เกี่ยวข้องกับภาครัฐและไม่หวังผลกำไร ประชาสังคมเกิดขึ้นมาด้วยสาเหตุดังต่อไปนี้ (แลรี่, 2535, หน้า 16)

ความต้องการเสรีภาพของบุคคลในการที่จะเห็นสิทธิของพลเมือง การมีเสรีภาพทางการเมืองจึงทำให้ต้องมีการรวมกลุ่มเพื่อประท้วงหรือแสดงความคิดเห็นเพื่อป้องกันการริดรอนเสรีภาพ

การปรับเปลี่ยนความเป็นพันธมิตร ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ กับรัฐบาล จึงทำให้มีการลดบทบาทของระบบอำนาจนิยมลง เนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถผูกขาดอำนาจเพราะการทำงานนั้นไม่ประสบความสำเร็จในการบริหาร จึงทำให้มีการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้อง

ผลประโยชน์ในเรื่องของสิทธิมนุษยชน ในเรื่องของการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ มากขึ้น ตัวอย่างเช่น การรวมกลุ่มของพวกพิชิตในการต่อต้านนโยบายการแบ่งแยกสีผิวเนื่องจากการทำงานในธุรกิจประเภทอุตสาหกรรมและการธนาคารนั้นต้องใช้แรงงานของคนผิวดำเป็นส่วนใหญ่

การเติบโตขององค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในกลุ่มภาคประชาสังคมที่มีการพัฒนาในเรื่องของความสามารถ ทรัพยากร ความเป็นอิสระ จึงทำให้ต้องมีการปรับคูลในสังคมมากขึ้นจากระบบที่รัฐผูกขาดในเรื่องของการควบคุมสังคมมาเป็นการที่อยู่ในภาวะของการป้องกันตนเองในการปะทุขึ้นของมวลชน

กลุ่มในภาคประชาสังคมจึงเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระจากภาครัฐและเป็นกลุ่มองค์กรที่ไม่หวังผลกำไร ภาคประชาสังคมจึงเป็นกลุ่มที่มีการก่อตั้งขึ้น ภายใต้พื้นฐานของอุดมการณ์เสรีนิยมในการให้เสรีภาพในการรวมกลุ่มองค์กรขึ้นมาทำงานในรูปแบบขององค์กรที่มาจากบุคคลที่มีความหลากหลาย มีการทำงานที่เป็นรูปแบบของการทำงานแบบสาธารณะมากกว่าการรวมกลุ่มเพื่อทำงานประโยชน์ส่วนตน กลุ่มในภาคประชาสังคมสมัยใหม่ที่มีการก่อรูปขึ้นมามีองค์ประกอบสำคัญด้วยกัน 3 อย่างดังต่อไปนี้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2541, หน้า 126-127)

คนแปลกหน้า หมายถึงคนทั่วไปที่ไม่ใช่เครือญาติกันมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม ซึ่งองค์กรประชาสังคมไม่ควรเป็นที่รวมกลุ่มของเครือญาติเท่านั้นที่เข้ามาทำงาน แต่ควรเป็นกลุ่มที่มีการเปิดรับสมาชิกที่มีความหลากหลายในการเข้ามาทำงาน

สมาชิกที่เข้ามามีอิสระในการเข้าหรือออกจากการเป็นสมาชิกอย่างสมัครใจ กลุ่มประชาสังคมที่ดีต้องมีการแสดงออกซึ่งเสรีภาพในการเข้าหรือออกจากกลุ่ม

การทำงานในองค์กรหรือกลุ่มในภาคประชาสังคมจะต้องเป็นการทำงานที่เป็นลักษณะเท่าเทียมกันในการแสดงออกมาซึ่งความเห็น คือการที่ไม่เป็นไปในตามแบบของผู้ใหญ่กับผู้ย่อย โดยเฉพาะต้องไม่เป็นในลักษณะของมุลนายกับทาส

จากองค์ประกอบดังกล่าวในการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นในภาคประชาสังคมจึงเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีเสรีภาพในการทำงาน มีสิทธิที่จะเข้าหรือออกจากการเป็นสมาชิก หรือการเข้ามาเป็นสมาชิก และสมาชิกกลุ่มที่มารวมตัวกันนั้นมีสิทธิที่จะแสดงความเห็น หรือการทำงานร่วมกันภายใต้เงื่อนไขของสมาชิกที่มีความหลากหลาย จึงทำให้กลุ่มที่เกิดขึ้นดังกล่าวในภาคประชาสังคมสามารถเป็นทางเลือกใหม่ที่จะสามารถทำงานเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างรัฐกับ

ชุมชนในการทำงานในเวทีสาธารณะ ที่อาจเกิดขึ้นมาในรูปของกลุ่ม สมาคม หรือชมรม โดยกลุ่มในภาคประชาสังคมอาจรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นมาในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง หรือ ขบวนการทางสังคมที่มีการก่อรูปของประชาชนที่เข้ามาร่วมกันทำงานในเวทีสาธารณะของภาคประชาชนที่จะออกจากการใช้ชีวิตส่วนตัว เข้าสู่การรวมกลุ่มกันเพื่อทำงานในเวทีสาธารณะที่เป็นรูปแบบขององค์กรที่ไม่หวังผลกำไร

กลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นกลุ่มที่เกิดจากการพยายามที่จะหารูปแบบของสังคมที่พึงามหรือสังคมที่มีอารยธรรม โดยให้ความสำคัญกับบทบาทและสิทธิในการรวมตัวของประชาชนเป็นกลุ่มหรือเป็นสมาคม เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสังคม และผลักดันนโยบายสาธารณะ ดังนั้นกลุ่มในภาคประชาสังคมจึงเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นในสังคมที่เป็นรูปแบบของการปกครองแบบประชาธิปไตย (ลิฟต์ และรีฟ, 1977 อ้างถึงใน อนุสรณ์ ลิมมณี, 2542, หน้า 34) ทำให้กลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นลักษณะของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดจากการรวมตัวของประชาชนโดยสมัครใจเพื่อวัตถุประสงค์ด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม การส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม และการผลักดันเพื่อเป้าหมายอย่างอื่น เป็นต้น การรวมตัวกันเป็นประชาสังคมจึงอาจมีลักษณะที่หลากหลายรูปแบบ เครือข่ายกลุ่มในภาคประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในสังคมสมัยใหม่มักจะออกมาในรูปแบบของสมาคมใดสมาคมหนึ่ง เช่น องค์กรอาสาสมัคร สหภาพแรงงาน กลุ่มผลประโยชน์ และขบวนการทางสังคมทั้งหลาย ประชาคมนั้นเป็นส่วนหนึ่งหรือรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ในสังคมที่มีบทบาทในจำกัดการใช้อำนาจรัฐ (ฮอล, 1995 อ้างถึงใน อนุสรณ์ ลิมมณี, 2542, หน้า 35)

เชเรส (1991 อ้างถึงใน อนุสรณ์ ลิมมณี, 2542, หน้า 35) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับกลุ่มในภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่มักจะมีบทบาทที่สำคัญดังต่อไปนี้

เป็นที่สำหรับการรวมกลุ่มในรูปแบบของสมาคม และการรวมตัวของสังคมซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มคน กลุ่มคนกับสถาบันทางสังคม สถาบันทางสังคมกับสถาบันทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ

เป็นที่สำหรับสร้างสรรค์อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนทางสังคม (Social Identities) และรูปแบบการดำเนินชีวิต (Life Styles) ใหม่ทั้งหลายขึ้นมา

มีความหลากหลายแต่ไม่แตกแยกและเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

เป็นที่สำหรับการก่อตัวของมติมหาชน (Public Opinion) และการต่อสู้ช่วงชิงเพื่อเป็นผู้นำมติมหาชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นผลตามมา

เป็นตัวเชื่อมโยงกับรัฐ รวมทั้งระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ และที่เห็นได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ก็คือการเชื่อมโยงกับส่วนที่เป็นกิจกรรมในครอบครัวหรือกิจกรรมภายในชีวิตประจำวันของผู้คน

มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับระบอบประชาธิปไตย ในฐานะที่ระบอบดังกล่าวเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้กลุ่มในภาคประชาสังคมสามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้

กลุ่มในภาคประชาสังคมจะมีบทบาทด้านต่าง ๆ ของการเชื่อมโยงกลุ่มและสมาคมในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับสังคม ในด้านของกิจกรรมที่เป็นเรื่องของปัจเจกชนกับในด้านที่เป็นกิจกรรมสาธารณะ ซึ่งมีศูนย์กลางในการกำหนดนโยบาย รวมทั้งเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงสถาบันทางเศรษฐกิจกับระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ ซึ่งกลุ่มในภาคประชาสังคมจะเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของผู้คนทั้งภายในและภายนอกสังคมเข้าด้วยกัน (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2542, หน้า 36) จึงทำให้กลุ่มในภาคประชาสังคมมีลักษณะเฉพาะตัวที่สำคัญดังต่อไปนี้ (ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552, หน้า 34-35)

กลุ่มที่เกิดขึ้นในภาคประชาสังคม เป็นกลุ่มที่มีความเป็นอิสระนอกเหนือจากการกระทำของรัฐ คือเป็นพื้นที่ที่สามที่ไม่พึงพารัฐ โดยการดำเนินงานในรูปแบบของกลุ่ม องค์กร หรือสมาคมต่าง ๆ แต่ในบางทัศนคติที่จะปฏิบัติการว่าต้องรวมกันทุกฝ่าย รวมทั้งฝ่ายรัฐหรือราชการ เพียงแต่ประชาสังคมต้องประกอบขึ้นมาด้วยกันทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม

การเกิดขึ้นของกลุ่มต้องมาจากพื้นฐานของสมาชิกที่มีคุณธรรมร่วมกัน มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน หรือต้องมีจิตสาธารณะ

เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองของสมาชิกที่จะกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีจิตสำนึกในเรื่องของสาธารณะประโยชน์ และการทำกิจกรรมที่มุ่งเน้นที่ประโยชน์ส่วนรวม

การปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกของกลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่เป็นเชิงภาคี มีความเท่าเทียมกันในทางสังคมและการเมือง

ดังนั้นกลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาเพื่อเรียกร้องและลดบทบาทของรัฐที่มีต่อสังคมให้น้อยลง แต่ไม่ได้เกิดขึ้นมาเพื่อทำงานในลักษณะที่แก่งแย่งเอาผลประโยชน์จากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ดังนั้นจึงเป็นการทำงานที่มีความแตกต่างจากกลุ่มผลประโยชน์หรือขบวนการทางสังคมในอดีตที่ทำงานโดยมิได้สนใจว่ารัฐจะมีอำนาจมากมายขนาดไหนหรือมีขนาดใหญ่โตแต่อย่างใด หากจะมุ่งแค่จับประเด็นแค่เพียงการพยายามที่จะผลักดันเอกสารหมาย นโยบาย หรือทรัพยากรจากรัฐได้อย่างไรมาเป็นผลประโยชน์ของกลุ่มตน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2541, หน้า 125)

กลุ่มภาคประชาสังคมจึงเป็นกลุ่มที่มีการก่อรูปขึ้นมาโดยวัตถุประสงค์เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการทำงานเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมมิใช่ผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งการรวมกลุ่มอาจเกิดขึ้นมาในรูปแบบของสมาคม มูลนิธิหรือ ชมรม กลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นตัวกลางระหว่างการเชื่อมโยงรัฐกับชาวบ้าน เป็นการรวมกลุ่มที่ทำให้ภาคประชาชนออกจากชีวิตส่วนตัวเข้าสู่การรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ โดยการทำงานของกลุ่มเป็นการทำงานที่เป็นอิสระจากภาครัฐ ทำงานโดยไม่หวังผลกำไร การทำงานจึงมุ่งหวังเพื่อส่งเสริมความเป็นอัตลักษณ์และการสร้างตัวตนของภาคประชาชนในสังคมให้ได้รับการยอมรับ ดังนั้นกลุ่มในภาคประชาสังคมจึงมิใช่กลุ่มที่จะเข้าไปแย่งชิงทรัพยากรจากรัฐ หรือกดดันรัฐเพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ตามที่กลุ่มต้องการ แต่เป็นการทำงานในลักษณะของการประสานความร่วมมือในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ จึงทำให้กลุ่มในภาคประชาสังคมมีความแตกต่างจากกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองทำงานโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน แต่การรวมกลุ่มในภาคประชาสังคมเป็นการรวมกลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์หลักในการที่ให้ชาวบ้านออกจากชีวิตส่วนตัว เพื่อเข้าสู่การรวมกลุ่มเพื่อทำงานเพื่อส่วนรวม คือกลุ่มในภาคประชาสังคมมิได้มีจุดประสงค์เพียงเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์มาเป็นของตนหรือกลุ่มตนเพียงอย่างเดียว แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่วนรวมด้วย

1.3.2.5 แนวคิดขบวนการทางสังคม

ขบวนการทางสังคมเป็นแนวคิดที่มีการพัฒนามาอย่างหลายรูปแบบแนวคิดของการรวมกลุ่มที่อยู่นอกเหนือระบบรัฐ ซึ่งแนวคิดขบวนการทางสังคมในทางวิชาการนั้นมีทฤษฎีที่เป็นแนวคิดของขบวนการทางสังคมอยู่ 3 กระแสหลักคือ

ก. ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory)

แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในระยะแรกมีการให้ความหมายของขบวนการทางสังคมว่าเป็นฝูงคนชั่วร้ายและกระทำการอย่างไร้เหตุผล เนื่องจากการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมถูกอธิบายของทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) ที่อยู่ภายใต้สังคมที่ผู้คนเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ความวุ่นทางสังคมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ขบวนการทางสังคมจึงถูกอธิบายในแง่มโนจิตวิทยาที่มองว่า การกระทำของขบวนการทางสังคมในแง่ลบ และเป็นการกระทำของฝูงชนแบบไร้เหตุผล (Irrational) แต่ก็มองว่าขบวนการทางสังคมในฐานะผู้กระทำที่แม้จะเกิดขึ้นในสภาวะของความวุ่นวายทางสังคมแต่ก็นำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือองค์กรทางสังคมใหม่ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 21)

ข. ทฤษฎีระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory)

ขบวนการทางสังคมถูกมองว่าเป็นการกระทำของการกระทำรวมหมู่ที่มีเหตุผลที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1960 ภายใต้การอธิบายของทฤษฎีระดมทรัพยากร โดยมองการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมที่ออกมาท้าทายสังคม ขบวนการที่เกิดขึ้นในยุคนี้ ได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมือง ขบวนการต่อต้านทางสังคม ขบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม โดยมองว่าขบวนการทางสังคมเป็นชุดความเชื่อหรือความเห็นของกลุ่มคนที่นำเสนอความเห็นเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและได้มาซึ่งการกระจายผลประโยชน์ทางสังคมที่อยู่นอกระบบการเมืองปกติมียุทธวิธีเคลื่อนไหวที่สำคัญในการเคลื่อนไหวคือการท้าทายหรือขัดขวางระบบการเมืองปกติ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 21-22)

ค. ขบวนการทางสังคมใหม่ (New Social Movement)

จุดกำเนิดสำคัญของสำนัก “ขบวนการทางสังคมใหม่” คือการวิพากษ์ทฤษฎีการระดมทรัพยากรว่า สนใจเฉพาะการตอบคำถามว่าขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นอย่างไร (“How?”) ขณะเดียวกันทฤษฎีมาร์กซิสต์ ก็มีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์/ขบวนการทางสังคมใหม่ ๆ เช่น ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการสิทธิสตรีและอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1960s และ 1970s ซึ่งได้ทำให้เกิดคำถามในหมู่นักทฤษฎีในยุโรปกลุ่มหนึ่งว่า เหตุใดจึงเกิดขบวนการซึ่งมิได้มีฐานจากความขัดแย้งทางชนชั้นเหล่านี้ขึ้นมาอย่างกว้างขวางและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้ทำให้เกิดคำถามกับจุดเน้นของการ

วิเคราะห์ความขัดแย้งซึ่งอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่าง “ทุน-แรงงาน” หรือความขัดแย้งที่ตั้งอยู่บนฐานของการควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ อันเป็นลักษณะสำคัญของขบวนการทางสังคมแบบเก่า (Old Social Movement) (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 1)

แนวคิดขบวนการทางสังคมใหม่เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับปัญหาของยุคหลังอุตสาหกรรม เพื่อนำไปสู่สังคมใหม่ที่ดีกว่า ดังนั้นขบวนการทางสังคมจึงหมายถึง การกระทำรวมหมู่ที่มีจุดหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคม นั่นคือการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมระเบียบใหม่ (New Social Order) “การเปลี่ยนรูปแบบร่างของสังคม” (Social Transformation) หรือ การรื้อสร้างใหม่ทางสังคม (Social Reconstruction) ทั้งในมิติวัฒนธรรม และการพัฒนาวิถีชีวิตใหม่ขึ้นมาเป็นทางเลือก ดังนั้นนักคิดขบวนการทางสังคมใหม่จึงให้นิยามของขบวนการทางสังคมมาจากภาพสะท้อนทางสังคม ที่รัฐ ตลาดพยายามที่จะครอบงำทางวัฒนธรรม การเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมจึงสะท้อนให้เห็นรอยแยกกับค่านิยมวัฒนธรรม สถาบันทางสังคมที่ครอบงำอยู่ ซึ่งขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นมาเพื่อปลดปล่อยตัวเองจากการครอบงำดังกล่าว (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 22-23)

พื้นที่ที่กระทำการของขบวนการทางสังคมใหม่จึงไม่ใช่ “รัฐ” (The State) หรือ “เศรษฐกิจ” (Economy) แต่อยู่ใน “สังคม” หรือวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีลักษณะที่กว้างขวางกว่าขอบเขตของประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้เนื่องจากผลด้านลบของการพัฒนาสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมก้าวหน้ามีลักษณะที่กว้างขวาง และไม่ได้กระทบเพียงบางชนชั้นหรือบางกลุ่มคน หากกระทบต่อ “สังคม” ในวงกว้าง ขบวนการทางสังคมใหม่ จึงมีลักษณะไม่เป็น “ชนชั้น” ซึ่งมาร์กซิสต์ แบบดั้งเดิมไม่สามารถอธิบายได้อย่างครอบคลุม (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ม.ป.ป., หน้า 2) ขบวนการทางสังคมใหม่มีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 136)

ประการแรกขบวนการทางสังคมใหม่มีลักษณะของชนชั้นเดียวตามที่สังคมในอดีตที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้อธิบายไว้ แต่เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้นมาในสังคมซึ่งวางอยู่บนฐานหลากหลายชนชั้น

ประการที่สอง ในขณะที่กรอบของทฤษฎีของกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มกดดันเป็นการรวมหมู่ที่อยู่ภายใต้ระบอบการเมือง แต่การปรากฏตัวของขบวนการทางสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นมาเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ผ่านกลไกทางการเมือง หรือ หวังพึ่งกลไกรัฐ เพราะปัญหาที่

เกิดขึ้นในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าที่จะสถาบันทางการเมืองในระบบการเมืองปกติจะจัดการได้ ขบวนการทางสังคมจึงเป็นแนวคิดที่พยายามที่จะหาทางเลือกใหม่ที่มีมากกว่าสถาบันและกลไกการเมืองปกติในระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

ประการที่สามขบวนการทางสังคมไม่ได้เรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มดังเช่นกรอบของแนวคิดกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดัน อีกทั้งจุดมุ่งหมายของขบวนการเหล่านี้ก็มิได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องการที่จะสร้างกติกาใหม่ในการดำรงชีวิตมากกว่า

ดังนั้น ม.ร.ว. พฤษิธยาน์ ชุมพล (2546 อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 136) ซึ่งขบวนการทางสังคมใหม่มีลักษณะของความใหม่อยู่ 3 ประการ คือ

ขบวนการทางสังคมใหม่เป็นขบวนการทางสังคมมากกว่าขบวนการทางการเมืองเพราะให้ความสนใจในเรื่องค่านิยมและวิถีชีวิตในเรื่องเชิงโครงสร้างทางวัฒนธรรมจึงมีลักษณะของการทำงานทางสังคมมากกว่าการเมือง โดยจุดมุ่งหมายของขบวนการเหล่านี้อยู่ที่การระดมในสังคมประชาซึ่งมีส่วนร่วมสำคัญในการทำกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) เพื่อสังคมโดยรวมไม่ได้มุ่งเข้าไปสู่อำนาจรัฐหรือครอบงำอำนาจรัฐ

ขบวนการทางสังคมใหม่มีฐานมั่นที่สังคมประชาเน้นการกระทำโดยอ้อมรัฐ (Bypass the State) ไม่สนใจที่จะติดต่อหรือท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง หากแต่ต้องการปกป้องสังคมจากการก้าวล้ำโดยรัฐเทคโนโลยีโนแคเรต

ขบวนการทางสังคมใหม่พยายามที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งโดยการเปลี่ยนแปลงค่านิยม และพัฒนาวิถีใหม่ขึ้นมาเป็นทางเลือก (Alternative Life Styles) แทนที่จะมุ่งเปลี่ยนแปลงโดยระบบทางการเมืองหรือกระบวนการทางการเมือง

จากพัฒนาการของขบวนการทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมได้นิยามเรื่องของขบวนการทางสังคมที่เป็นกลไกการทำงานที่อยู่นอกกระบวนการเมืองมีการทำงานที่สามารถพัฒนาทางเลือกใหม่ให้กับสังคม โดยการรวมกลุ่มทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบเดิม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สันติสุข เทสประสิทธิ์ (2534) ศึกษา เรื่องบทบาทขององค์กรประชาชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคันชา ตำบลธาตุทอง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการอาชีพกลุ่มฯ และศึกษาบทบาทของกลุ่มในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท ผลการศึกษาพบว่าลักษณะทางสังคมของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นวัยแรงงานและวัยครองเรือน จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น ลักษณะทางครอบครัวส่วนใหญ่มีหลักคือการทำนา มีที่ดินเป็นของตนเองขนาดเล็กมีรายได้จากการเกษตรที่ไม่แน่นอนตายตัวจึงทำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวในการศึกษาเรื่องพัฒนาการของกลุ่มพบว่ามี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นการก่อตั้งของกลุ่ม

ขั้นการดำเนินการเคลื่อนไหว

ขั้นพัฒนากลุ่มขยายกิจกรรม

ขั้นเจริญเติบโตของกลุ่มปรับองค์กรสร้างเครือข่าย

บทบาทของกลุ่มดังกล่าวมีความสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและมีบทบาทอย่างยิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2533 พบว่ากลุ่มมีบทบาทดังต่อไปนี้

1. บทบาทขององค์กรในการส่งเสริมและสนับสนุนประสิทธิภาพการผลิต โดยมีบทบาทในเรื่องของการหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ โดยมีการจัดตั้งกองทุนปุ๋ยที่ให้ชาวบ้านได้ซื้อปุ๋ยในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด การสาธิตการตลาด การให้ความรู้ การให้กู้เงินในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าที่อื่น การให้ความรู้แก่ชุมชนในการใช้ปัจจัยการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การระดมทุน การส่งเสริมการลงทุนการตั้งธนาคารข้าว และการกองทุนสวัสดิการในการช่วยเหลือในเรื่องของการรักษาพยาบาลและทุนการศึกษาบุตรของสมาชิก

2. บทบาทขององค์กรในด้านการตลาด ในเรื่องของการขายสินค้าผ่านกลุ่มซึ่งเป็นที่แลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร ทำให้สมาชิกของกลุ่มมีข้อมูลในการขายสินค้ามากกว่าเดิม นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการลดขั้นตอนการตลาดโดยการให้สมาชิกรู้จักที่จะสร้างอำนาจต่อรองในตลาด การเกษตร เช่น การให้สมาชิกรักษาผลผลิตข้าวเปลือกไว้ เพื่อต่อรองราคาให้ดีขึ้น

3. บทบาทในการพัฒนาอาชีพ รายได้ และการมีงานทำ

จากผลการศึกษาในเรื่องนี้ผู้วิจัยได้เสนอให้ทางกลุ่มควรศึกษาว่าในปัจจุบันมีการศึกษาในเรื่องของต้นทุนการผลิตกับราคาผลผลิตที่มีความสมดุลกันหรือเปล่า ควรส่งเสริมให้สมาชิกลดการพึ่งพิงทางการตลาดโดยลดต้นทุนทางการผลิต การขยายกิจกรรมในด้านสวัสดิการ การทำกิจกรรมอื่นๆอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมสมาชิกและผู้นำกลุ่มให้มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาการขาดผู้นำกิจกรรม การให้ความรู้แก่สมาชิกในการให้คำแนะนำการปรับปรุงแผนและพัฒนาผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ ให้การส่งเสริมอาชีพหัตถกรรม การส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งานและขายมากขึ้น

มนิรัตน์ มิตรประสาธ (2539) ได้ศึกษา เรื่อง การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการก่อตัวขององค์กรประชาชนในบริบทของกระบวนการจรรโลงประชาธิปไตยที่ระดับรากหญ้าของสังคมไทย โดยมีชุมชนประมงพื้นบ้าน 3 แห่ง ในอำเภอสีเกา จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า การก่อตัวขององค์กรประชาชนจะเกิดขึ้นได้เมื่อ สมาชิกในชุมชน รู้สึกและตระหนักในการดำรงอยู่ของปัญหาภายในชุมชนและมีความต้องการแสวงหาแนวทางแก้ไขโดยกระบวนการดังกล่าว และสามารถไปสู่การเกิดองค์กรประชาชนที่ดีที่สุดต่อเมื่อ ผู้นำและกลุ่มแกนนำภายในชุมชนที่มีศักยภาพในการเข้าถึงปัญหาและสามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ตลอดจนสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหอย่างเหมาะสม ในขณะที่ปัจจัยภายนอกได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง นโยบายของรัฐและการปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐที่สอดคล้องและสื่อมวลชนให้ความสนใจเป็นปัจจัยเสริมให้องค์กรประชาชนมีอำนาจต่อรองกับกลุ่มทุนและผู้ที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์เหนือทรัพยากรของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อังคณา อาตามิยะ (2529) ได้ศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันส่งเสริมให้เกิดองค์กรประชาชนที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนและศึกษาถึงบทบาทการทำงานขององค์กรประชาชนดังกล่าวจะสามารถเป็นตัวแทนของประชาชนในการพัฒนาอย่างอิสระและยังประโยชน์ให้กับประชาชนอย่างแท้จริงหรือไม่ โดยผู้ศึกษาได้ใช้กรณีศึกษาของโครงการแควระบม – สีด ว่ามีบทบาทในการส่งเสริมให้เกิดกลุ่ม ธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา และศึกษาบทบาทการทำงานของกลุ่มทั้งสามว่าจะ

สามารถแก้ปัญหาและทำประโยชน์ให้กับชุมชนอย่างเป็นตัวของตัวเองหรือไม่อย่างไร จากผลการศึกษาพบว่า องค์การพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญ 4 ด้าน คือ บทบาทในการปรับตัว (Adaptation) บทบาทในการกระตุ้น (Agitator) บทบาทในการระดมทรัพยากร (Resource Mobilize) และบทบาทในการประสานงาน (Coordinator) ที่มีส่วนผลักดันส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง จนสามารถสร้างกลุ่มในการพัฒนาคือ กลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา ซึ่งทั้งสามกลุ่มนี้มีส่วนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นต่าง ๆ ของการพัฒนา คือ

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาวิเคราะห์สาเหตุ-พิจารณาแนวทางแก้ไข
2. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข และวางโครงการแก้ปัญหา
3. มีส่วนร่วมปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้
4. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้จากโครงการ
5. มีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

บทบาทการทำงานของพัฒนาดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา และสามารถแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชาวบ้านที่สามารถพึ่งตนเอง โดยมีกลุ่มแกนนำที่สามารถสร้างสถาบันของตนเองได้และดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้

ปัทมา ราตรี (2540) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพชุมชนในการพัฒนา: กรณีตำบลหนองไผ่ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของกลุ่มเครือข่ายตำบลหนองไผ่ และศึกษาศักยภาพในการพัฒนาของกลุ่มเครือข่าย ผลการศึกษาพบว่า

1. พัฒนาการของกลุ่มตำบลหนองไผ่มีขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่ม 4 ระยะ คือ ระยะที่หนึ่งคือระยะก่อนการจัดตั้งหมู่บ้านได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ แต่ไม่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ระยะที่สองจัดตั้งกลุ่ม ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาเอกชนในพื้นที่ในเรื่องแนวคิดและการทำงานกลุ่ม ระยะที่สามระยะดำเนินงาน คือ กิจกรรมกองทุนวัว กองทุนควาย กองทุนชุดสระในนา ธนาคารข้าว และกิจกรรมออมทรัพย์ ระยะที่ 4 ระยะการจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มตำบลหนองไผ่ได้มีการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์การเกษตรหนองไผ่พัฒนา จำกัด พัฒนาการกองทุนมีโครงสร้าง

ระดับสามระดับ คือ โครงสร้างกลุ่มระดับพื้นฐาน โครงสร้างกลุ่มระดับกิจกรรม และ โครงสร้างกลุ่มระดับเครือข่าย

2. ศักยภาพชุมชนในการพัฒนามีทั้งศักยภาพด้อยเป็นปัจจัยที่ไม่เกื้อหนุน ต่อการพัฒนา ได้แก่ ดินไม่มีคุณภาพ ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ พื้นที่ป่าไม่มีนํ้า และถูกทำลาย ส่งผลให้การทำนาไม่ได้ผลเต็มที่ คือมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก มีการสะสมทุนเพื่อการผลิต ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่ม

วิลาวัลย์ กิตติโกสินทร์ (2548) ได้ศึกษาการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาของชุมชนชนบท: กรณีศึกษากลุ่มฌาปนกิจบ้านโนนใหญ่ ตำบลก่อเอ้ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการก่อตั้งกลุ่มฌาปนกิจของชุมชน ศึกษาแนวคิดและลักษณะของการรวมกลุ่มฌาปนกิจของชุมชน และศึกษาสภาพปัญหาและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา กลุ่มฌาปนกิจของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มฌาปนกิจ ในชุมชนเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกทุกคนรอบครัวในชุมชน โดยมีพื้นฐานจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน มีวัดเป็นศูนย์กลาง และดำเนินกิจการต่าง ๆ ในด้านสังคม เน้นเรื่องของสวัสดิการสังคมของชุมชน ส่งเสริมการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ การดำเนินงานในกลุ่มขึ้นอยู่กับความไว้วางใจและความคุ้นเคยตามลักษณะความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย โดยมีผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรชุมชน ระบบเครือญาติ ศักยภาพชุมชน การพึ่งตนเอง การเรียนรู้ และผลประโยชน์เป็นกลไกสำคัญในการรวมกลุ่ม

รูปแบบของการรวมกลุ่มไม่ชัดเจนและไม่มีการรวมกลุ่มไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีการออกระเบียบข้อบังคับสำหรับให้สมาชิกถือปฏิบัติ แนวคิดและลักษณะการรวมกลุ่มฌาปนกิจในชุมชนมาจากเรื่องของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บทบาทของชายหญิง ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบการผลิตในชุมชน การเรียนรู้จากชุมชนอื่น การส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ มีผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนในริเริ่มจัดตั้งกลุ่ม โดยรับเอาแนวคิดและรูปแบบการจัดตั้งกลุ่มจากภายนอก ชุมชนมาขยายผลให้สมาชิกในการตัดสินใจเลือกรับ ซึ่งชาวบ้านจะคำนึงถึงการรองรับและรักษาประเพณีดั้งเดิมของหมู่บ้านเอาไว้ เป็นการสร้างสวัสดิการให้ครอบครัว ช่วยให้สมาชิกมีเงินสำรอง ในกรณีที่สมาชิกถึงแก่ความตาย การรวมกลุ่มฌาปนกิจในชุมชนหมู่บ้าน โนนใหญ่มีศักยภาพใน

การพัฒนาและแก้ปัญหาในด้านหนี้สินของคนในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถต่อรองกับภายนอกในลักษณะที่มีความเท่าเทียมและมีความเสมอภาค

จารุวรรณ นันทพงษ์ และคณะ (2548) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชนในจังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบและแนวทางในการพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชน ทั้งที่เป็นองค์กรจดทะเบียนและไม่ได้จดทะเบียนในระดับของความร่วมมือระหว่างกลุ่มองค์กรที่จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกของกลุ่ม/องค์กร ตลอดจนความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรประชาชน ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบและแนวทางในการพัฒนาและเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชนมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปทั้งในมิติด้านสังคม มิติทางเศรษฐศาสตร์ ตามสภาพปัญหาความต้องการ และศักยภาพของแต่ละพื้นที่ แนวทางสำคัญในการสร้างเครือข่ายคือการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มการชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะรับร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสรุปบทเรียนร่วมกันอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นทิศทางการดำเนินงานร่วมกันต่อไป

โดยมีเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงานพัฒนาเครือข่าย 2 ส่วนด้วยกันคือ ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเครือข่าย ได้แก่ ปัจจัยภายใน เช่น ภาวะผู้นำ แรงบันดาลใจจากประเด็นปัญหาและอุปสรรคของกลุ่ม ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ทีมวิจัย นโยบายภาครัฐ พี่เลี้ยงจากหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง โอกาสการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ได้แก่ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ช่วงฤดูเก็บเกี่ยวปัญหาความต้องการของสมาชิกเครือข่าย การสื่อสารระหว่างสมาชิก กรอบการดำเนินงานของกลุ่ม/องค์กร และบุคลากรในองค์กร ปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงของทีมงาน และการขาดโอกาสการหนุนเสริมจากพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ หรือนักพัฒนา

ข้อเสนอแนะในงานวิจัยนี้สามารถนำเสนอได้เป็น 2 แนวทางคือข้อเสนอเชิงปฏิบัติ และข้อเสนอเชิงนโยบาย โดยข้อเสนอเชิงปฏิบัติได้แก่ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะหน่วยงานจากภาครัฐ ปรับแนวทางในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา สถานการณ์และความต้องการในชุมชน การส่งเสริมศักยภาพของทีมงาน 4) การสร้างกระบวนการในการพัฒนากลุ่ม/เครือข่าย การพัฒนาและการสร้างกลไกในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ส่วนข้อเสนอเชิงนโยบายได้แก่ ควรมีบทบาทที่มิบทบาทในการ

พัฒนาศักยภาพบุคลากรโดยเฉพาะหน่วยงานของภาครัฐ หน่วยงานของภาครัฐควรมีนโยบายสนับสนุนทั้งด้านแหล่งความรู้ งบประมาณ ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภาครัฐควรหาแนวทางบูรณาการและแก้ไขของแต่ละหน่วยงานในการหนุนเสริมการดำเนินงานของชุมชนเพื่อป้องกันการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อน และก่อประโยชน์ต่อชุมชน

เอกลักษณ์ สุวรรณชัย (2546) ได้ศึกษาเรื่องการใช้อนุมัติปัญหาท้องถิ่นในการจัดการกิจการกลุ่มออมทรัพย์ดีเด่นในจังหวัดสงขลาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอนุมัติปัญหาท้องถิ่นในการจัดการกิจการด้านการเงินและศึกษาอนุมัติปัญหาท้องถิ่นในการจัดการด้านอื่น ๆ ผลการศึกษามีดังนี้ อนุมัติปัญหาที่ใช้ในการจัดการกิจกรรมออมทรัพย์ดีเด่นในจังหวัดสงขลาสามารถแบ่งได้เป็น 2 ด้านคือ ด้านการเงินและด้านอื่น ๆ ในด้านการเงินมีกิจการ 5 ประการที่นำมาใช้ในการจัดการกิจกรรมในการฝากเงินจะมีการใช้จริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ในเรื่องสัจจะของคนในชุมชนยอมรับมาตั้งชื่อในการออม มีการใช้สภาพเศรษฐกิจและท้องถิ่นมากำหนดเงินออม มีการใช้ลักษณะการทำงานด้านอาชีพมากำหนดวันเวลาในการฝากเงิน การใช้จำนวนของสมาชิกกลุ่มและสภาพการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มมากำหนดขั้นตอนในการรับฝากเงิน และมีการสร้างจริยธรรมของชุมชนให้แก่สมาชิกโดยใช้การฝากเงินเป็นเครื่องมือ ประการที่สองกิจการการระดมเงินจากภายนอกจะมีการจัดตั้งกองทุนของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสนับสนุนธุรกิจของกลุ่มและขอรับเงินทุนช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกประการที่สามกิจกรรมในเก็บรักษาเงินจะนำความรู้ความเข้าใจระดับชาวบ้านมาจัดทำระบบบัญชีในการเก็บรักษาเงินโดยการจัดทำระบบบัญชีแบบชาวบ้าน โดยมีการเก็บเงินบางส่วนไว้ที่ตัวบุคคลโดยอาศัยความไว้วางใจ ประการที่สี่กิจการให้กู้ยืมเงินจะมีการใช้ความจำเป็นของสมาชิกรวมกับจำนวนเงินที่เหลือมากำหนดเวลาให้กู้ยืมเงิน มีการวางระบบความสัมพันธ์ในชุมชนมาใช้ในการอนุมัติเงินกู้ และการใช้ระบบของสังคมมาใช้ในระบบการจัดทวงหนี้โดยการใช้หลักประนีประนอมและผ่อนปรน ส่วนการใช้อนุมัติปัญหาท้องถิ่นมาจัดการกิจการออมทรัพย์ด้านอื่น ๆ นั้นมี 4 ประการคือประการแรกการจัดบุคลากรจะมีการใช้หลักการเลือกตั้งเพื่อกำหนดการบริหารกลุ่ม การกำหนดโครงสร้างการบริหารที่รัดกุมและคล่องตัวเพื่อให้สอดคล้องกับการบริหารงานและการตรวจสอบโดยมีการใช้อนุมัติปัญหาท้องถิ่นในการวิเคราะห์โครงสร้างบุคลากรของกลุ่มออมทรัพย์ การนำทรัพยากรที่มนุษย์มีคุณค่าในท้องถิ่นมาใช้ให้มากที่สุด ประการที่สองการกิจการการจัดวัสดุอุปกรณ์จะมีการนำวัสดุที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์และการใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างประหยัด ประการที่สามในการจัดการกิจกรรมด้านสวัสดิการจะนำดอกผลจากการดำเนินงานมาเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิก ประการที่สี่กิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมจะมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยใช้เงินทุนออมทรัพย์ของชุมชน

เพื่อลดการพึ่งพาเงินงบประมาณจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวโดยการนำเงินทุนที่เกิดจากดอกผลของการออมทรัพย์มาใช้ในการจัดกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

สมชาย พงษ์เทพิน (2541) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำกับการทำงานของผู้นำเครือข่าย องค์กรชุมชนในเขตเมือง ศึกษาเฉพาะกรณีเครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำ การทำงานของ ผู้นำเครือข่ายขององค์กรชุมชนในเขตเมือง รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำ ผลการศึกษาพบว่าสภาพทางสังคมในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก มีความ เกี่ยวข้องอย่างสำคัญต่อการทำงานของผู้นำเครือข่ายสหชุมชน ทั้งด้านการวางแผนการประสานงาน และการดำเนินงาน การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ผู้นำได้มีกระบวนการเรียนรู้ นำมาใช้ในการทำงาน และการได้รับ คำตอบแทนจากการทำงาน สนับสนุน ให้ผู้นำทำงานได้เต็มที่ ในขณะที่เดียวกัน การส่งเสริมของหน่วยงานภายนอกอีกด้านหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดข้อจำกัดในการทำงานของผู้นำคือ การส่งเสริมการขยายฐานของสมาชิกชุมชน โดยเน้นการขยายสมาชิกตามพื้นที่หรือเชิงปริมาณ ทำให้มีการ ผสมผสานระหว่างชุมชนที่มีปัญหาความต้องการที่แตกต่างกัน โดยสิ้นเชิง โครงสร้างองค์กร การวางแผน และการดำเนินกิจกรรมของสหชุมชน ซึ่งไม่สามารถที่จะจัดสรรบทบาทหน้าที่และการประสานความร่วมมือ ในการทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ มีผลต่อการทำงานของผู้นำไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในงานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายสหชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สหชุมชน ควรมีการทบทวนถึงวัตถุประสงค์ และเป้าหมายขององค์กรร่วมกันทั้งชุมชนแออัด และชุมชนที่อาศัยในที่ดินของตนเองและที่ดินเช่าซื้อ เพื่อกำหนด โครงสร้าง แผนงานและกิจกรรมเพื่อตอบสนองปัญหาความต้องการของชุมชนสมาชิกทั้งหมด และสภาพปัญหาความต้องการของชุมชนสมาชิกที่แตกต่างกัน ควรมีการแยกแต่ละปัญหา โดยจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจกรรมให้ชัดเจนและคำนึงถึงสัดส่วนของกรรมการบริหารให้กระจายทั่วถึงประเภทของชุมชนหรือกลุ่มปัญหาที่มีอยู่ในองค์กร และควรพิจารณาถึงคุณสมบัติของกรรมการบริหาร จัดสรรให้เหมาะสมกับตำแหน่งงาน รวมทั้งพัฒนาความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานของผู้นำหาแนวทางในการสร้างผู้นำใหม่ทั้งระดับชุมชนและเครือข่าย หรือเตรียมความพร้อมให้กับผู้นำ ในการจัดสวัสดิการ คำตอบแทน และการส่งเสริมการยอมรับของคู่สมรส และการหาแนวทางในการ จัดการเกี่ยวกับการ

ต้อนรับคณะที่มาศึกษาดูงาน ไม่ให้เกิดผลกระทบต่อเวลาในการทำงานของ ผู้นำในการดำเนินงานขององค์กร ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ ควรมีการทบทวนเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริม ในการขยายฐานสมาชิกของเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยพิจารณาถึงเงื่อนไขด้านปัญหา ความต้องการเป็นหลัก และพิจารณาถึงโครงสร้างและการะงานที่จะให้ผู้นำเข้าไปร่วมกระบวนการในระดับต่าง ๆ ไม่ควรจะกระทบต่อการะงานของผู้นำในองค์กรและชุมชนที่มีอยู่เดิม

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดคำนิยามศัพท์เบื้องต้น ที่เป็นกรอบการวิเคราะห์ และเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

องค์กรภาคประชาชน หมายถึง องค์กรที่เป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในการทำงาน เพื่อการพัฒนา โดยองค์กรภาคประชาชนต้องเป็นองค์กรที่มีอิสระในการทำงาน (Autonomy) จากภาครัฐ และเป็นองค์กรที่ทำงานโดยไม่แสวงหาผลกำไร

การก่อรูป หมายถึง การจัดตั้งกลุ่มของภาคประชาชนในจังหวัดตราดในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้แก่ กลุ่มที่ไม่ได้จัดตั้งในรูปแบบของสมาคม กลุ่มสมาคม และกลุ่มสถาบัน

การขยายตัวของกลุ่มหมายถึงลักษณะของกลุ่มเครือข่ายขององค์กรภาคประชาชนทั้งสามกลุ่มที่เกิดขึ้นมา

การยกระดับและพัฒนา กลุ่ม หมายถึง การแปรสภาพกลุ่มขององค์กรภาคประชาชน ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนจากกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการไปเป็นกลุ่มที่เป็นสมาคม หรือการพัฒนาที่เติบโตไปในเชิงปริมาณ

กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองหรือกลุ่มพลัง (Pressure Group) หมายถึง กลุ่มที่มีการรวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนของกลุ่มในกิจกรรมที่เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ

กลุ่มในภาคประชาสังคมหมายถึงการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นมาโดยการทำงานเกี่ยวกับการทำงานที่เป็นการทำกิจกรรมที่เน้นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม เช่น ความเป็นตัวตนทางสังคม อัตลักษณ์ หรือรูปแบบการใช้ชีวิต

ขบวนจังหวัดหมายถึงเครือข่ายกลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายการทำงานพัฒนาในระดับจังหวัด โดยขบวนจังหวัดจะเป็นเวทีปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ และมีการร่วมกันทำงานในประเด็นงานบางประเด็นที่สามารถทำร่วมกันได้ในระดับจังหวัด

กลุ่มที่ไม่ได้มีการจัดตั้งในรูปแบบที่เป็นสมาคม หมายถึง กลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่เป็นองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นทางการ เป็นการรวมตัวกันในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเพื่อมาทำงานพัฒนา

กลุ่มที่จัดตั้งในรูปแบบของสมาคม หมายถึง กลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรทางการในรูปแบบสมาคมหรือมูลนิธิ

กลุ่มที่จัดตั้งในรูปแบบของสถาบัน หมายถึง กลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่มีการจัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย ซึ่งในที่นี้หมายถึงองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติมีสิทธิและอำนาจภายใต้พระราชบัญญัตินั้น

สภาองค์กรชุมชนหมายถึงองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เป็นรูปแบบขององค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งขึ้นจากเครือข่ายองค์กรชุมชนในระดับตำบล โดยมีสิทธิและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

องค์กรชุมชนคนตราด เป็นขบวนจังหวัดในในจังหวัดตราดที่เกิดจากการรวมตัวของเครือข่ายองค์กรชุมชนในจังหวัดตราดเพื่อมาพูดคุยถึงปัญหาที่เกิดขึ้นของภาคประชาชนในจังหวัดตราด โดยองค์กรชุมชนคนตราดเปรียบเสมือนเวทีในการพูดคุย

เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เป็นองค์กรภาคประชาชนที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำงานด้านแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน โดยเฉพาะ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เป็นกลุ่มที่การทำงานในด้านสวัสดิการเพื่อให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน โดยนิยามเงินในความหมายของการนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในจังหวัดตราด

บริบททางเศรษฐกิจ หมายถึง สภาพแวดล้อมทางด้านการผลิต การกระจาย และการบริโภคที่มีผลต่อการก่อรูปกลุ่มและการขยายตัวของกลุ่มองค์กรภาคประชาชนในจังหวัดตราด

บริบททางการเมืองหมายถึงสภาพแวดล้อมทางนโยบายสาธารณะและกลไกของรัฐที่มีผลต่อการก่อรูปกลุ่ม และการขยายตัวของกลุ่มองค์กรภาคประชาชนในจังหวัดตราด

บริบททางสังคม หมายถึง สภาพแวดล้อมทางวิถีชีวิต ความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์
ที่มีผลต่อการก่อรูปกลุ่ม การขยายตัวของกลุ่ม ขององค์กรภาคประชาชนในจังหวัดตราด
กลุ่มที่จัดตั้งโดยรัฐ หมายถึง กลุ่มที่เกิดขึ้นภายใต้ นโยบายหรืออำนาจของรัฐ มีการ
ทำงานและการพัฒนาที่เป็นไปตามลักษณะที่เป็นไปตามนโยบายของรัฐที่วางไว้